Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (2008) I/2, 53-85

HALDUN TANER ÖYKÜLERİNDE ALMAN İMGESİ

Nejdet KELEŞ*

Anahtar kelimeler:
Haldun Taner

Key words:
Haldun Taner

Özet

Haldun Taner (1915-1986) kısa öykülerinde Almanya -1935/38- ve Almanya, Avusturya -1950'li yıllar- eğitim ve iş -reji asistanlığı- amacıyla kaldığı dönemlerdeki izlenimlerini de yansıtmıştır. Bu nedenle de Türk insanının Alman imgesi açısından çok önemli yargılarını gözlemlemiştir. Bunları sade bir dille, bazen de en susulacak yerde sıkça başvurmaktan haz aldığı ve sadelik yanında yazın sitilinin diğer önemli bir özelliği de olan ironiyi kullanarak yazıya dökmüş, Türk insanındaki genel geçer Alman yargılarını yapıtlarında yansıtmıştır. Bazı hikâyelerinin yazıldığı yıllar Hitler'in iktidara geliş ve hegemonyası zamanıdır ve yazar Almanya'nın Nazi değişimini yaşamıştır. Hitler'i de iki defa propaganda konuşmalarında izlemiştir. Ayrıca II. Dünya savaşından sonra yaşanan sıkıntılı günleri gözlemleme fırsatı da yakalamıştır. Tüm bunlar onun "bana Almanya'nın sorunlarına ve bugünkü Türk-Alman ilişkilerine daha yakından bakabilme imkânı verdi" diyebilmesine de fırsat vermiştir (Taner, 1993: 8).

Abstract

The German Image in Short Stories of Haldun Taner

Haldun Taner (1915-1986) reflected in his short stories his observations in Germany (1935-38) and Austria (1950s) where he had stayed for education and for work (as regie assistant). For this reason he could catch many important objects related to German's image of Turkish people. He wrote these with simple language and sometimes with the irony which is one of the important features of his writing style and by employment of which he gets pleasure mostly where there should be silence. He reflected in his works common presumptions of Turkish people on German. The penning date of some of his stories is the date of Hitler's succession and hegemony and the author had experienced metamorphoses of Nazi-Germany, also watched Hitler's two propaganda speeches. Moreover, he also had the opportunity to observe the uneasy days of postwar period. All of these let him to say that "gave the opportunity to observe the problems of Germany and Turk-German relations closer (Taner, 1993: 8).

* Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü. Alman Dili ve Edebiyatı ABD, e-posta: nkeles@pau.edu.tr

1. GİRİŞ

Haldun Taner'in yazın dili ve deyişi (stili), sanatsal yazın ürünlerini verdiği dönem olan 50'li yılların öncü, seçkinci, sosyal gerçekçi ya da yazarın Batı edebiyatının taklidi saydığı diğer yazın akımlarına ve hele de Post modern, Varoluşçu ve Gerçeküstü akımlarına ait değildir. Taner yoğun olarak halkın konuştuğu sadelik ve doğallıkta bir dille yapıtlar sunar. "Ama Taner'i bir çizgiyle ilişkilendirmek gerekirse, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Memduh Şevket Esendal ve Sait Faik'in bileşimi olarak tanımlamak olasıdır" (Tosun, 2007). Yazarın tüm eserlerinde işlenen olay örgülerindeki tiplemelere Türk toplumunda rastlamamak olası değildir; "Hızlı değişim ve kimlik arayışı içinde olan kişiler, yaşlı insanlar, kadınlar, aldatılan erkekler, ekalliyet, küçük insanlar, çeşitli meslek gruplarının temsilcileri (...) hikâyelerin tipik kişileridir. Görünürde anlatılan, bizim insanımızdır" (Yalçın, 1995: 83). Yapıtlarındaki "anlatının izleksel akışı" (Göktürk, 1988: 129) içerisinde yazınsal söylemlerin temelini oluşturan "söylenmeyenin söylenenden çıkarılabileceği" (Göktürk, 1988: 132) deyişi (stili) tarzındadır. Haldun Taner "şiir gibi hikâye yazan" (Cebeci, 1983) olarak yorumlanır. Öykülerini sade ve herkesin anlayacağı bir dille yazar. Burada "onda olgun bir gözlemin hiç zorlanmasız kendiliğindenliğini ve okuru anlatı ile baş başa bırakma ustalığı"nı (Anday, 1984) da katmak gerekir. Erden'in tespit ettiği gibi genelde Haldun Taner'in tüm yapıtlarındaki tiplemelerine söylettiği "dilin kişilerarası olma işlevi vardır. (...) Öyküyü anlatan başkişi, düşüncelerini ve toplumun belirli bir kesimi hakkındaki yorumunu ve eleştirisini okuyucuya aktarabilmek için öykünün dilini araç olarak kullanmaktadır" (Erden, 2006). Taner halk dilini kullanan ve eserlerinde geniş toplum kitlelerini, doğayı ve insanı anlatan, onların yapısına ayna tutan, halkı en tabiliğiyle, kültürü ve ruhuyla yansıtan bir yazardır; "Onun öykülerinde kahvede, eczanede, istasyon büvetinde bir araya gelen insanlar memleket meselelerini konuşurlar" (Tosun, 2007). Kahramanları doğal istekleriyle içlerinden geleni söylerler. Erotizm, doğayla iç içelim yansıttıkları gibi, çifte standart, yalan ve gizli saklı yaşadıkları ahlaksal zaaflarını da ortaya koyarlar. Eserleri toplumsal ve bireysel yaşamın değişik boyut ve kesitlerinin aynasıdır.

2. TANER'İN ÖYKÜLERİNDE TÜRKLERE GÖRE ALMANLAR "DİSİPLİNLİ" VE "ASKER MİLLETİR" İMGESİ VE TARİHSEL ART ALANI

Taner'in 1953 tarihinde yazdığı "Eczanenin Akşam Müşterileri" adlı kısa öyküsünde mahallenin kahvesine gitmeyen bir grup arkadaşıyla bir eczanede toplanan; "kerlifelli, efendiden, görmüş geçirmiş insanlar"dan (Taner, 2005: 83) olan Miralay Bey, "Mektebi Harbiye'de öğrendiği daha sonra Galiçya cephesinde Alman subayları ile ilerlettiği Almancası ile askeri literatürü günü gününe takip eder. Sorun, size atom bombası hakkında saatlerce izahat versin" diye tarif edilir

(s. 85). Miralay, Türk halkında da genel geçer bir imaj olan Almanların Türkler kadar iyi bir asker millet olduğu pozitif imajını şöyle dillendirir; "Dünyada askerlikten anlayan iki millet vardır. Biri Almanlar, öbürü biz Türkler" (s. 85). Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda Türklerle müttefik olması ve savaş sonunda İtilâf devletlerinin ağır barış şartlarına uğraması, II. Dünya Savaşı'nda bunun intikamına soyunan Almanlar öyküde Türklerin milli hafızasında sempati bulmuş görünmektedir. Ancak Nazi ideolojisi ve zulmü ile Hitlerin savaşı sürekli yayması hiçbir zaman sempati bulmamıştır.

Yarım asır içinde 22 Milyon metrekare Türk (Osmanlı) İmparatorluğundan 22 yeni devlet çıkartılması ve sonunda Anadolu'nun bu ilk dünya savaşıyla rakip uluslar tarafından işgali ve ağır bedellerle kazanılan Kurtuluş Savaşı, Türklerin milli belleğinden kolay silinmemiştir. Almanlar bu ağır dönemlerde Türklerin müttefikiydi. Bu dönemlerde dünya arenasında iki yalnız devletin menfaatleri için bir işbirliği söz konusuydu. Türkler, Ruslara karşı İngiliz ve Fransız işbirliği gerçekleşmeyince Almanlarla ittifak yapmışlardır. Almanların Osmanlı üzerinden Orta Doğu ve Asya ülkelerindeki yer altı kaynaklarına inme, dolayısıyla emperyalist bir Dünya devleti olmak amacıyla Türklerle müttefiklik bağları kurduğu bilinmektedir (Ortaylı, 2002; Beydilli, 1984; Rathmann, 1982). "II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmesinde, Almanya'nın fabrikaları için hammadde ve mamulleri için Pazar bulma ihtiyacı, Osmanlı topraklarının petrol, bakır, krom ve kurşun gibi maden yatakları bakımından zengin olması, kurulacak olan Berlin-Bağdat demiryolu hattı ile Basra Körfezi'nde etkin olarak İngiltere'ye karşı avantaj elde etme ve Osmanlı'nın dağılması durumunda gerekli payı alma düşünceleri rol almaktaydı" (Tepekaya, 2002: 42). Aslında bu "ittifak"ın kökenleri Osmanlı topraklarının bölüşülmesinde anlaşan Batı güçlerinin (Fransa, İtalya, İngiltere ve Rusya) 1878 Berlin Konferansı sonrası o güne dek kendi menfaatleri için karşı çıkan İngiltere'nin de razı olmasında yatar. Oysa Türkler 16. asırdan, Kanuni'den beri Fransızlara ticari kapitülasyonlar ve siyasi destekler vermiş, İngilizlere de 1583'ten beri Turkey-Laventen Company vb. şirketler aracılığıyla ticari imtiyazlar, resmi elçilik, siyasi iyi ilişkiler ve nihayet 1580'de kapitülasyon izni de verilmiştir. Dolayısıyla 1580-1914 arası resmi İngiliz-Osmanlı devlet ilişkileri devam etmiştir. Bu ilişkilerden bilim, ekonomi, kültür, sanat ve arkeolojik edinimler sağlayan İngilizler büyükelçilikleri aracılığıyla Osmanlı padişahlarından özel kazı izinleri alıp, eski Mezopotamya ve Anadolu medeniyetlerine ait eserleri İngiltere'ye götürmüşlerdir. Bilimsel alanlarda kendilerini Türk kaynak ve bölgelerinde geliştirmişledir; Jeoloji, tıp, botanik: lâle'yi ilk kez tanıma gibi, mimari, el yazmaları ve sanat dallarını Türklerden alarak geliştirmişlerdir. 17. asır başlarında çini, halı dokuma -Turkey work carpet-, sedef kakma, minyatür, silah işlemeciliği ve ebru sanatını Türklerden öğrenmişlerdir. Saat, kumaş, çini ve Türk halısını taklit ederek Türk ve Dünya pazarları için üretmişlerdir. Asil veya zengin İngiliz evlerinde bu eserlerden bir parça

olması adet ve övünç sayılmıştır. İngiliz müzeleri ve üniversite katalogları bu eserlerle dolup taşmıştır (Yıldız, 2002b: 564-576). İngilizler ve Fransızlar, Osmanlı şehirlerinde sık rastlanan ve ikamet eden insanlar olmuş ve 17. asırdan itibaren Türk usulü "ihtişamlı" giyim ve adetler, eğlence ve balolar yaygınlaşmıştır. "Türk hamamı", "Türk sarayı veya köşkleri" benzeri umum Hamamlar ilk kez 1678'de de Londra'da açılmıştır. Türk tarzı "Turkey work" sofa, divan "Otoman", sedir ve çini iç dekorlu Türk köşeli "Turkish Corner" evlere sermişlerdir. Avrupalılar saraylarında bile halıyı 1439'dan sonra Türklerden öğrenerek tek tük sermişler, ondan evveli zeminleri çıplaktır. 1598 Elizabeth'in sarayında yerlerin genelde hasırla örtülü ancak tahta giden zeminlerin Türk halısıyla kaplı olduğu gezginlerce yazılmıştır (Yıldız, 2002b: 575), "Türk cenneti" denen parklar, "Türk çadırları", "kubbeli" mimarili binalar ki, Gotik tarzı Yunan olmayan bu tür yapılara denile gelmiştir, inşa edilmiştir. İngilizler sosyal hayatta aslında "yanlış algıladıkları haremlere" özgü "metres" yaşamına özenmişlerdir. Şehirlerinde "Solyman, Sultan, Sultan Heads, Turks Head" vs. adlarıyla "Türk kahveleri" açmışlardır. İngiliz sanat ve edebiyatında yüzlerce kuvvetli ve muhteşem Türk imge ve figürlerle; "Turqueri modası" eserler ortaya konmuştur (Aybet, 2002: 934-943; Yıldız, 2002b: 569-574). İngiltere kültürel olarak bu denli etkilenmesine rağmen Türkleri hiç hazmedememiş Osmanlı İmparatorluğu'nun desteklediği Fransa'ya karşı 15. asır ortalarına dek süren 100 yıl savaşlarından galip çıkınca Dünya'ya egemen olmaya giriştiğinde, kendine Osmanlı'yı hep engel görmüştür. Ancak şartlara göre Osmanlılarla ittifak yapmış, 1799 Napolyon'un Mısır seferinde İngiltere Fransa'ya karşı Osmanlıyı desteklemiş ve Ebu Kır'da Fransız donanmasını yenmiştir. Ancak İngilizler bu ittifakın bedeli olarak Osmanlı'yı maddi ve manevi olarak hep sömürecek, antik eserler de dâhil Türk topraklarının büyük bölümünü istila edecek ve yağmalayacaktır (Yıldız, 2002: 921-925). Buna Fransa, İtalya ve Rusya da katılacaktır. Avrupa bilim, felsefe, edebiyat ve dünya devleti politikasında Latinlerin (Roma İmparatorluğu) mirası ile öncülükte ilk parlayan İtalya, Portekiz, İspanya'dan sonra 16-17. asırlar arası önderlik Fransa'ya geçmiş, 17-18. asırlarda ise İngiltere kültür ve medeniyette Batı'nın gelişmişlik bayrağını devralmıştır. 18. asır başlarında İngiltere Locke ile başlayan Avrupa ve Dünya etkisinde geri kalan Almanları (Plessner, 1992: 9-10) Fransız etki ve taklidinden İngiliz etki alanına çekmiştir. Almanlar tarih boyunca bu taklitçiliğin eleştirileri ve bundan kurtulma gayretleriyle doludur. Barok döneminden itibaren görülen Alman dil cemiyetleri buna örnek verilebilir. Fransız aydın Hazard bu konuyu şöyle özetler;

"İngiliz düşüncesinin Alman düşüncesi üzerindeki en belirgin tesiri onu Fransız tesirinden (...) uzaklaştırmak ve yerine daha yakın, daha aşina bir model koyarak onun orijinal bir hale gelmesine yardım etmek olmuştur. On sekizinci yüzyıl boyunca Alman topraklarında İngiliz tesirinin neticeleri kendini gösterdi. Almanya Fransız hâkimiyetine isyan etti ve ona karşı bir kuzey birliği kurdu" (Hazard, 1994: 85).

Ancak 18. ve 19. asır boyunca da "Fransızca hemen bütün Avrupa memleketleri arasında normal haberleşme vasıtası idi" ve İngiltere "herkesin bildiği Fransızcayı bir vasıta olarak kullan(ıp)" (Hazard, 1994: 85) aydınlarının kitaplarını Fransızcaya çevrilerek Avrupa ve tüm Dünya'ya dağılımını sağlamıştır. 19. asırda Osmanlılar, İngiltere ve Fransa'nın son "itilaf" tekliflerini geri çevirmesi ile Almanya ile "ittifak" aramıştır. İki Haçlı seferi (I. ve III.) ve iki Viyana kuşatması dışında 1683'ten beri Alman-Türk savaşı 300 yıl coğrafi sınırsızlık dolayısıyla neredeyse hiç yoktur ve ilişkiler 1701'de kurulan Prusya birliğinin askeri dünya gücü olmasıyla başlar. 1721'de Türk-Alman diplomatik ilişkileri kurulur. Avrupa denge ve barış politikası güden Prusya İmparatorluğu (II. Reich 1701-1918) Şansölye (Başbakan) Bismarck'ın "Türkiye küçük bir figürdür", "Almanya, Türkiye'de sadece ekonomik menfaatlere sahiptir, politik menfaatlere değil" (Tepekaya, 2002: 41-42) düşüncesiyle "Doğu Politikası"yla tam ilgilenmemiş, bu nedenle Türk-Alman "ittifakı" gecikmiştir. Ancak 1888'de tahta çıkan ve "Weltpolitik" (Dünya Politikası) izleyen, Almanya'nın "artık kıtanın dışında sömürgeciliğe dayanan bir dış politika takip etmesi gerektiğine" (Soy, 2002: 26) inanan ve bunun için Bismarck'ı istifa ettirip (1890) imzaladığı 1879 Alman-Rus Güvenlik Antlaşması'nı yenilemeyerek Rusya'yı dışlayan II. Wilhelm ile ittifak tam olarak gerçekleşmiştir. Bu İmparatorla 1920'e dek açık deniz sömürgeciliği için şart olan zırhlı donanmayı gerçekleştiren Almanya, dünya altıncılığından İngiltere'den hemen sonraki en büyük dünya deniz gücü olmuştur. Böylece Fas ve Transvaal'da faal olup İngiliz Hint ticaret yollarını tehlikeye sokunca "Afrika'daki sömürgelerde Almanya lehine bazı düzenlemeler yapılmıştır" (Soy, 2002: 27). Ancak bundan tatmin olmayan Almanlar Osmanlı ile yakınlaşarak Doğu rezervlerini nüfuzuna almayı deneyeceklerdir. II. Wilhelm İstanbul'a ilk resmi gezisini Atina'daki kız kardeşinin Yunan prensiyle olan düğününe katıldıktan sonra 1889'da yapmış, II. Abdulhamid'in İngiltere ve Rusya'ya karşıtı aradığı ittifak güvenini kazanmıştır. 1898'deki II. gezi ise önce İstanbul sonra Kudüs'e yapılmıştır. II. Wilhelm Osmanlı toprağı Kudüs'te yaptırdığı Alman Protestan kilisesini açmaya gitmiştir. Sonrada Şam'a uğramış ve orada kendini dünyadaki tüm Müslümanların dostu ilân etmiştir. "Sömürge yarışında geç kalmış Almanya'nın" (Soy, 2002: 27) Doğu'daki (Ortadoğu ve İç Asya) bölgelerine ulaşabilmesi ve Alman Başbakan (Şansölye) von Bölow'un 1887'deki Parlamento'daki deyimiyle "güneşte bir yer kapmak" için (Gencer, 2002: 36) "Osmanlı yanlısı görünen" barışçı politikaları oluşturulmuştur. Almanlar öncelikle "Batılı devletlerin çıkarları doğrultusunda şekillen(enen)" (Soy 2002: 28) ve hedefi Süveyş'ten Basra Körfezi'ne uzanan Bağdat Demiryolu'nun imtiyaz sözleşmesini Osmanlı ile 6 Ekim 1888'de, nihaisini ise 5 Mart 1903'te imzalayarak özellikle İngiliz ticaretini baltalamaya koyulmuşlardır. İngiltere'nin Mısır'da emperyalist siyasetinden ilhamla, "Türkiye'yi Alman Mısır'ı yapmak" (Soy, 2002: 27) olarak özetlenen bu Alman politikası Türklerin de Almanya'dan askeri ve teknik destek ve güç birliği bulma politikasıyla o zamanlarda karşılıklı yarar prensibince yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Fransa, 1870 Sedan yenilgisiyle,

Almanya'ya askeri üstünlüğünü kaptırmış ve İngiltere ile yakınlık kurmuştur. İngiltere Dünya hammadde kaynaklarına Almanya'nın ortak olma (sömürü) hamlelerinden rahatsız olarak Almanya'ya karşı Rusya'yla da ittifak kurmuştur. Bu zaten bölüşmekte kararlı oldukları Türklerle Almanları kaçınılmaz birlikteliğe itmiş, bir ara aralarındaki "ikiyüzlü politikalarla" gevşemişse de, Almanya ve Türkiye (Osmanlı) 1903'ten sonra 1918'e kadar yakın müttefik olmuşlardır. İngiltere, Hint ve Atlas Okyanusu ticaret tekelini kıracak Körfez'e dek uzanan bu demiryolunu çok tehlikeli bulup en azından savaş öncesi Körfez kısmını baltalamıştır.

Almanya Bağdat-İstanbul demiryoluyla yiyecek ve sanayi ham maddesinde Avrupa'dan bağımsız hale geliyordu. Türkiye üzerinde etkisi "nüfuzu" artıyor çoğu bakanlık ve askeri alanda Alman danışmanlar etkili oluyordu (Tepekaya, 2002: 45). Almanların 1848'lerden itibaren Anadolu ve Mezopotamya'da oryantalist Roscher'in koloni kurma projeleri 1870'lerde hız almış, haritacı Kiepert bu bölgelerde araştırmalar yapmış ve oryantalist Dr. A. Sprenger ve ekibi bu topraklarda "Alman kolonizasyonu kurulması yönündeki çağrılarını yinelemiştir" (Soy, 2002: 28). Alman II. Reich te (Prusya) aynı amaçla girmek istedikleri ülke halkı ile ilgili yaptıkları sosyolojik, etnoğrafik, antropolojik ve folklorik araştırma ve taramaları arşivleyen diğer Avrupalı güçler gibi hazırlandığı sömürgeci emellerini bu tür bilimsel çalışmalar altında gizlemekteydi; zira bu çalışmalar ile gireceği topraklardaki halkı nasıl bir yapıyla yöneteceğini kurgulamaktaydı (Turhan, 1994: 19-35). Bu arada Osmanlı-Alman ittifakından telaşa kapılan İngiltere'nin Osmanlı topraklarını bölüşme tekliflerini Almanya kabul etmemiştir. İngilizlerin Uzakdoğu'da yayılmasını engellemek için Rusya'ya İstanbul'u bırakmasına karşı çıkmış ve sonuçta İngiltere'nin bastırmasıyla Yunanlılara bırakılacak Girit meselesinde Yunanlıları değil Osmanlı'yı desteklemiştir. Böylece anneannesi İngl. Kraliçesi Victoria ve eniştesi Yunan veliahdı Konstantin'e rağmen, II. Wilhelm Alman menfaatlerini "şarka doğru siyasetinde (...) barışçıl nüfuz" ile (Gencer, 2002: 34) 26 Ağustos 1890 Osmanlı-Alman Ticaret Antlaşması yaparak "ekonomik nüfuz" (Gencer, 2002: 38) yoluyla korumaya çalışmıştır. Türk İmparatorluğunun nüfuz altına alınması ya da bölüşülmesi demek olan "Şark Meselesi"nde (Gencer, 2002: 34) Almanlar aslında farklı bir konumda değildir. Ancak O "barışçı yollarla (Penetration Pacifique) girdiği Osmanlı topraklarında" (Soy, 2002: 29), Türkler tarafından birazda diğer sömürgeci Avrupalı güçlere karşı denge unsuru olarak kabul edilmiştir. Osmanlı yönetimince Duyunî Umumiye'deki Alman payı artırılmış, Alman bankaları ve yatırımcıları teşvik edilmiştir. Konstanza (Köstence)-İstanbul telgraf donanımı, Almanya'dan silah alımları, Bağdat demiryolu antlaşması, Anadolu'nun imarı vb. projeler ilişkileri iyice güçlendirmiştir (Gencer, 2002: 35). Mallarına pazar bulma ve nüfuz artırma için doktor, mühendis, askeri eğitmenler "Osmanlı Devleti'nde Alman tesirini sistematik hale getiren ilk öğeler" (Gencer, 2002: 35) olmuştur. Alman II. Reich-Osmanlı yakınlaşması İtilaf devletlerinin Osmanlı'yı Almanya'ya kaptırmamak için son gayretlere

itmiştir. Bu durumda Alman-İtalya-Avusturya ittifakıyla eski sömürgeci İngl.-Fr.-Rus birliğine karşı Sultan Abdulhamid "danışmanlarının da tavsiyesiyle Almanya'ya yakınlaşmaya karar ver(miş)ti)" (Gencer, 2002: 37). Ancak I. Dünya Savaşı, hem Bağdat demiryolunu hem de amaçlanan Alman koloni ve nüfuz projelerini sekteye uğratmıştır.

Haldun Taner'in "Eczanenin Akşam Müşterileri" öyküsünde II. Dünya savaşı izdüşümleri çok canlıdır ve Almanlara tam tarafsız bir gözle, ancak biraz da eski "dost-müttefik" genel geçer yargısıyla bakılır. Yapıtta Türk Miralay bu konuda şöyle konuşturuluyor;

"Geçenlerde 'Kim demiş ki Hitler mecnundu' diye söyleniyordu. 'Hitler asla mecnun değildir. Mağlup ve perişan bir milletin dört senede dünyayı fethedebilecek bir kudret-i askeriye haline girebildiğini hiçbir tarih kaydetmiyor. Hitler bunu yaptı beyler. Onun yegâne hatası... Stalingrad'da generallerinin sözünü dinlemeyişi... Hayır, onun bütün hatası Rusya ile anlaşıp Fransa'ya saldıracak yerde, evvela Batı ile anlaşıp Rusya'ya saldırmayışıdır. Kış basmadan Rusya'yı dize getirebilse idi bilahare Batıyı istediği şekilde bir sulha zorlamak çok daha kolay olurdu" (Taner, 2005: 85).

Bu fikirlerin öyküdeki diğer Türk bürokrat ve seçkini olan figürlerce de destek gördüğü hemen sonraki ki satırlarda görülür: "Sefir-i kebirimiz Nazım Bey'in (Gümülcüne) bu kanaatine tamamen değilse bile kısmen iştirak ediyor" (s. 85). Öyküde emekli bürokrat ve eşraf grup eczanede günübirlik sohbet ederken, zaman zaman da askeri ve siyasi konulara girerler. Yukarıda tarihsel artalanına kısaca değinilen I. Dünya Savaşı'nın milli bellekteki izleri Almanlarla iz düşümlü olarak ortaya çıkar. Bu sohbetlerden birinde Almanlar hakkında yazar anlatıcı şöyle der:

"Miralay Bey alır bizi, ummadığımız bir anda İlk Cihan Harbi'ndeki Filistin Cephesi'ne götürüverir. Çölde Almanların susuzluğa karşı ne gibi tedbirler aldığını merakla dinlerken bir de bakarız Falkenhayn Paşa ile Cemal Paşa'nın peşine takılıp biz de Kanal Harekâtı'na katılıvermişiz" (s. 88).

I. Cihan harbinde Fransa, Rusya ve İngiltere "üçlü itilaf"ına (1894, 1907) karşı Almanya, Avusturya ve İtalya ile "ittifak" kurmuş (1892, 1907, 1912) ve Sırbistan'daki Avusturya-Macaristan veliahdına yapılan suikast sonrası çıkan karışıklıkta 4 Ağustos 1914'te Belçika'yı işgal ederek I. Dünya savaşını başlatmıştır. Savaş öncesi, 1911 ve 1913'te İngilizler, 1914'te Fransızlar ve Ruslar Osmanlıların İtilaf tekliflerini reddedince, Türkler Sadrazam S. Halid, Enver, Cemal ve Talat Paşaların ortak kararıyla önceleri gizli tutulan Almanya ile ittifakı 2 Ağustos 1914'te kesinleştirmiştir (Tepekaya, 2002: 47-48). Batı Trakya ve Ege adalarının kendisine bırakılması karşılığında tarafsız olacağını bildiren Osmanlının teklifini İtilaf bloğun kabul etmeyince tek taraflı kapitülasyonları kaldıran Türk hükümeti artık Almanya tarafında savaşı da ilân etmiştir. Almanlardan 500 milyon frank savaş

yardımı gelmiş ve Harbiye Nazırı "Enver Paşa'nın 22 Ekim 1914 tarihli resmi emri ile Amiral Souchon'a Karadeniz'e çıkarak Rus limanlarını bombalama talimatı vermiştir (...). Cemal Paşa'da Türk gemi kumandanlarına Souchon'a itaat etme emri vermiştir. Çünkü Souchon Sultanın emriyle hareket ediyordu. Amiral Souchon'un emrindeki Türk filosu 29 Ekim 1914'te bu emri yerine getirdi" (Tepekaya, 2002: 50-51). Bu savaşa katılmamak gerektiği ve Enver Paşa'nın hamasetiyle Almanların kazanacağına olan güvenden açıldığı gibi varsayımlar doğru değildir. Bu konuda M. Kemal Paşa Mersinli Cemal Paşa'ya yazdığı 10 Ekim 1919 tarihli mektubunda şu görüştedir:

"Kötü sonucundan dolayı bugün insanların nefret ettiği savaşa katılmamış olsaydık çok hoş olurdu. Ama katılmaktan başka alternatif yoktu. Çünkü savaşa katılmamakta silahlı bir tarafsızlığı gerektiriyordu, yani Boğazların kapatılmasını. Memleketimizin coğrafi yapısı, İstanbul'un stratejik durumu ve Rusya'nın İtilâf devletleri safında yer alması, bizim seyirci olarak kalmamıza müsaade etmedi. (...) İtilâf devletlerinin özellikle İngiltere'nin gemilerimize el koyması ve donanma için halktan toplanan yedi buçuk milyon parayı gasp etmesi, aynı zamanda İtilâf devletlerinin savaş ilân etmesi (bizim savaşa katılmamızdan dört ay önce), Osmanlı Devleti'ni yok etme pahasına Ermeni Cumhuriyeti oluşturma kararının açıklanması ve son olarak Bolşevikler tarafından ilân edilen gizli anlaşmaya göre, İstanbul'un Çarlık Rusya'ya söz verilmiş olması, bizim İtilâf devletlerine karşı savaşmamızı gerektiren gerçeklerdi" (Tepekaya, 2002: 55).

Türkler I. Dünya Savaşı'nda 7 farklı cephede savaşırlar, Almanların Rusya ile baş etmesi için de Kafkas cephesi açılır. Ancak sonuç İtilaf devletlerinin lehine olur ve Almanya (Versailles Antlaşması, 28 Haziran 1919), Avusturya (Saint Germain Antlaşması, 10 Eylül 1919) ile ağır barış antlaşmaları ve tazminatlara mecbur bırakılan Almanların teslim olmasından sonra yaklaşık bir yıl daha Türkler savaşmaya devam ederler. İngiltere, Fransa ve İtalya gizli 1917 Saint Jean Maurienne antlaşmasıyla aralarında bölüştükleri Anadolu dışındaki Osmanlı topraklarını (Kutay, 2000: 93) işgal ederler, 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr'e dayanarak bu defa Anadolu'yu. Buna karşı Türkler Çanakkale kahramanı Gazi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başarılı ve şanlı bir Kurtuluş savaşında İtilaf Devletlerinin son ordularını (Yunanlıları) 30 Ağustos 1922'de yenilgiye uğratarak Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarlar. Almanların II İmparatorluğu ise ağır Versailles Antlaşması sonunda yıkılacak, Wilhelm II Hollanda'ya sürgüne gönderilecektir. Topraklarının büyük kısmı işgal edilecek ve İmparatorluğun yerine ağır savaş tazminatı ve yaptırımları ile cebelleşen Weimar Cumhuriyeti (1919–1933) kurulacaktır. Weimar'ın ortadan kaldırıldığı Hitler Rejimi dönemindė Almanlar 1941'de tekrar başarısız olan bir rövanşa girişecek ve II. Dünya Savaşı'na neden olup tekrar ağır bir yenilgiye uğrayacaklardır ve Üçüncü İmparatorluk ta (III. Reich 1933–1945) yıkılıp, yerine Federal Almanya ve Demokratik Almanya Cumhuriyetleri kurulacaktır ki, ancak 1989'da yeniden birleşeceklerdir.

İttifak Antlaşması ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla daha önce Ermeni olayları nedeniyle "bizim dinimizden" dedikleri Ermeniler yüzünden "Sultanı yıkmayı" (II. Abdulhamid'i) bile dillendiren Wilhelm Almanya'sı, savaştan sonra Avrupa kamuoyunda Ermeni tehcirinde kendilerinin de katkısı olduğu tezlerine karşı Türkler'i bırakıp Ermenileri savunmuştur. Savaş ve yakın ittifak dönemlerinde Goltz ve Kannenberg gibi Alman Paşa ve aydınları eğitimli Türk subaylarını "Prusyalıya yakın", "Doğunun Almanları" ve "centilmen, dürüst, namuslu, kanaatkâr, zeki ve sadık" diye överken (Tepekaya, 2002: 40), savaş bitince *yorgan gitti kavga bitti* olmuştur. 1919'da eşi de Ermeni olan Alman-Ermeni Cemiyeti Başkanı Papaz Johannes Lepsius'un Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleri ve maddi yardımından desteklenerek tahrif edilmiş, eksik ya da uydurma olan telgraf, anı ve diplomatik mesajları toplayan ve dolayısıyla Türkleri soykırım ile suçlayan ve içinde "Türk düşmanlığı" yapılan "Deutschland und Armenian 1914-18" adlı kitabı Avrupa ülkelerine Almanlarca dağıtılmıştır (Tepekaya, 2002: 44). Bu konuda Talat ve Camal Paşa yanında zamanının en yetkili 3 yöneticisinden biri olan Harbiye Bakanı Enver Paşa'nın da çok sonraları anılarında Almanların bu ittifak süresince ve ortak yenilgi sonrası bazı negatif yönlerini ancak anlayabildiğini görmekteyiz. Çanakkale savaşında 5. Ordunun komutanı olan ve Türkiye'deki Orduyu düzenleme görevi (1913-18) zamanındaki anılarını yazan Alman Mareşal Liman von Sanders'in açıklamaları karşısında çok şaşıran Enver Paşa, eşi Sultan Vahidettin'in kızı Naciye'ye Batum'dan 1 Eylül 1921'de yazdığı mektubunda şunları ifade eder:

"Ben, Liman'ın (Maraşal Otto Liman von Sanders'in) hatırasını okuyorum. Ne tuhaf adam. Harpte ne iyi yapılmış ise, Faili (yapanı) o. Ne mânasız ve kötü ise başkaları; tabii başta ben. Sonra da hep Alman zabitleri yapıyor. Türk zabitlerinden nadiren bahis var. Ah! Ne ise neferlere lütfedip 'iyi zabitler' -yani Almanlar- idaresinde olurlarsa iyi iş görürler' diyor (...) Türk paşaları arasındaki malum rekabet ve bunun neticesi birbirine yardım etmemek hususunun bertaraf edildiğini söylüyor. Hakikaten edepsiz adam. Bu harpte bizde böyle bir hal mi zuhur etmişti?" (Bardakçı, 2005: 7).

Mareşal Sanders çok iyi eğitimli olduğu bilinen Osmanlı subaylarını bile eleştirirken, aslında edebiyat ve sanat yapıtları (opera, heykel, müzikal vs.) ile Türkleri eleştirmeyi, "barbar" ve "tehlikeli" görmeyi bir gelenek haline getiren Alman geleneğini sürdürmüştür; "Osmanlı Devletinin Avrupa için bir tehdit olmaktan kesin olarak çıktığı 1700'lü yılların ilk çeyreğine değin 'Türk Tehlikesi'ne ilişkin gazete, edebiyat, tiyatro, tarih, felsefe, opera gibi türlerde ortaya konulan yazılı belgelerin sayısının 30.000'in üzerinde olduğu sanılmaktadır" (Kula, 2006: 93). Kökeni çok eskiye dayanan Türk-Alman ilişkilerinde ortaya çıkan bu kültürel olumsuz imajlar yukarıda açıklandığı üzere askeri ve stratejik işbirliğine engel olamamıştır. Kurtuluş Savaşı sonrası Türk Alman ilişkileri ise, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Weimar Cumhuriyeti ve III. Reich (Nazi Almanya'sı) yıllarında da devam

etmiştir. Ancak eskisi kadar sıkı olmamıştır. Zaten "Almanya'nın Türkiye ile ilişkisi Vesailles Antlaşması'nın da özel maddesiyle belirlenmişti. Bu madde, Almanya İmparatorluğu'nun Türkiye'ye silâh sevk etmesini ve Türk ordusunun eğitimi için eleman göndermesini yasaklamıştı" (Çalık, 2002: 815). Hitler dönemine dek Weimar Cumhuriyeti zamanında 1927 Karşılıklı İkamet, 1929 Hakem ve Uzlaşma, 1929 Konsolosluk, 1930 yılındaki Suçluların İadesi ve Türk-Alman Ticaret Antlaşmaları imzalanmıştır (Çalık, 2002: 816). Hitler Diktatörlüğü dönemine dek askeri olmayan ancak ticaret, dostluk ve diplomatik antlaşmalar yapılmıştır. Türkiye dış ticaret hacminin yaklaşık yarısını (% 40-50) Almanya ile yapmıştır (Bowen, 2002: 804; Çalık, 2002: 819). Burada Almanya'nın Versailles'in intikamı için silahlanmasında ihtiyacı olan krom madeninin neredeyse tamamının Osmanlı borçlarından ötürü sıkışık olan Türkiye Cumhuriyeti'nden alması büyük rol oynar ki, bu madene İngiltere'de ihtiyaçlıdır ve taliptir. Türkiye bu iki devletin teklifleriyle adeta iki arada kalmıştır. 1933 Hitler rejimine tepkili çoğu ülkenin Almanya ile ticaretini "askıya almasına, Alman mallarını boykot etmesine" (Çalık, 2002: 818) rağmen, bu zamanda bile Almanlarla ayrı iki ticaret antlaşması (1933-35) daha yapılması hem "eski silah arkadaşlığının" hem de karşılıklı ticari menfaatlerin sonucudur. Almanya da kendileri için "hayati önem taşıyan krom karşılığında Türkiye'ye silâh satmaya devam" (Bowen, 2002: 807) etmiştir. Bu yıllarda Türk-Alman dostluğunu bozmak ve onu yanına çekmek amacıyla Sovyet Rusya, Türkiye'ye "faizsiz 8 milyon dolar" kredi vermiş, ABD Türklere "en ayrıcalıklı ulus olma unvanını vererek, yapılan karşılıklı ticari antlaşmalarla" (Bowen, 2002: 805) Türkiye'yi yanına kazanmaya çalışmıştır. II. Dünya Savaşı boyunca tarafsız kalan Türkiye, Almanlarla 1941'de Dostluk ve Saldırmazlık Paktı, İngiltere-Fransa bloğuyla da 1939'da Ankara Paktı'nı imzalamış ve tarafsız kalmıştır. Ancak savaş boyunca İngiliz baskıları "Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Konferansı dışında tutulma riski" (Bowen, 2002: 811) öne sürülerek artmıştır. Sonuçta Türkiye uzun oyalamalar, direnme ve isteksizliğine rağmen Dünya kamuoyu baskılarına daha fazla direnemeyip 23 Şubat 1945 TBMM oturumunda Almanya ve Japonya'ya savaş ilânı kararı almış, fakat zaten yenilmekte olan Alman askerlerine daha fazla zayiat vermemek için fiilen savaşa girmemiştir: "Artık Nazi yenilgisi kesindi. Türkiye savaşa girse de girmese de İngiliz ittifakı savaşı kazanacaktı. Belki bu noktada Türkler savaşa girmeliydi; ancak askeri kuvvetlerinin dağılımının yetersizliği veya Almanlara zarar vermek istemediği için bunu yapmadı" der Bowen (2002: 811).

Almanya'nın dünya tarihinde son 2 asırda önemli bir figür olduğu açıktır. Bunu elbette Hegel formülüyle "Alman İdealizmi" denen "disiplin, düzen, temizlik ve çalışkanlık"la deyimsel hale gelmiş prensiplerle başarılı olduğu bir gerçektir. Almanların disiplinli, çalışkan ve başarılı oldukları yönündeki olumlu imgeden Taner'in diğer kısa hikâyesi olan "Şeytan Tüyü"nde de bahsedilir. Bu öyküde ben anlatıcı başkahraman Ökkeş Anadolu şivesiyle Almanların "göpekleri de bir başka türlüdür. Alamanlar gibi, Prusyalılar gibi, disiplinlidir. Nizama düzene

uyar. Yeşil yanınca geçer, gırmızı yanınca dururlar. Bizdeki itler gibi uluorta havlamazlar. Talim terbiye görmüş itlerdir hepsi" (Taner, 1999: 100) der. "Ağaç ile guş"lardan (s. 100) yani evcil olmayan orijinal doğa yaratıklarından farklı olarak köpeklerin Almanlarca eğitildiklerini övgüyle anlatır.

3. TANER'İN ÖYKÜLERİNDE ALMANLARIN KİBİRLİ VE KOMPLEKSLİ OLMASI İMGESİ

Taner'e göre Türk-Alman ilişkilerinin yoğun boyutu 1960 itibariyle Almanya'ya Türklerin işgücü-işçi olarak gidilmesinden kaynaklanır. Öykülerine yansıyan Yabancı (Türk) ve Alman iletişim ve uyum bozukluğunu yazar "Berlin Mektupları" adlı anı ve makalelerinde ayrıntılarıyla işlemiştir. Bir makalesinde bu problemler "Türk işçileri sorununda toplanıyor" (Taner, 1993: 15) der. Yakın tarih birikimiyle düne ve bugüne çok bilinçli bakan bir aydın, bu durumu en kısa ve öz olarak ancak Taner kadar iyi yansıtabilir:

"Bir vakitler savaş arkadaşlığı gibi köklü bir dostluğa dayanan eski bir yakınlaşmanın yerini şimdi şamar oğlanına döndürdükleri Türk işçisi düşmanlığı aldı. Bir zamanlar güvenilir dostluğumuza, cephe arkadaşlığımıza, benzersiz kahramanlığımıza ve haysiyetli kişiliğimize methiyeler düzen Almanlar, bakınız şimdi pek de yetenekli olmadıkları mizah alanında kendilerini sıkıp zorlayıp nasıl fıkralar icat ediyorlar" (s. 15),

diye yazar ve devamında duyduğu bir insanlık ayıbı güncel Nazi "fıkrasını!" aktarır; Kundaktaki iki bebeğin bilinmeyen milliyetinin belirlenmesi için Nazi sloganı olan "Heil Hitler" (Yaşa Hitler) denince bir Yahudi bebeğinin korkudan altını ıslatmasıyla ile korkak bir ulustan, Türk bebeğinin de hemen yere kapaklanıp temizliğe başlayarak işçi doğasında bir ulustan olduğunu göstermesidir bu fıkra! özetle (s. 15). Taner burada tuvalet temizleme işinden aşağılanan Türk işçilerinin karşısına ince mizahıyla Avrupa'da Orta çağdan beri "tuvaletsizlikten" dolayı "esans"ın çıkış öyküsünü dile getirir (s. 17). Zamanının durum tespitiyle vardığı yargı, Almanya'daki göçmen Türklerin sorunlarının "sahipsizliğin sonu"nu (s. 40, 43) yaşadıklarıdır. Taner'e göre "sahipsiz 2 milyon insanımız"ın (s. 93, 97) Almanya'da çok yönlü "hor görü" (s. 98, 101) ile yaşadığı ortadadır. Yazar ne Alman hükümetleri ne de Türkiye onlara sahip çıkmamıştır görüşündedir. Ona göre de genelde kırsal kesimden Almanya'ya giden Türk işçileri tabii ki birden sanayi toplumuna bırakılınca "şaşkınlık" (s. 94) geçirmişlerdir ve farklı yeni bir topluma adapte olmada zorlanmışlardır. Buna ikincil kuşaklara "nişan alan Almanlaştırma politikaları" (s. 42), kültür ve dil farkları da eklenince durum vahim bir hal almıştır. Öykülerini yazdığı zamandaki (1950-86) "dışlamada, hor görmede" kalan yabancı düşmanlığının boyutunu tüm Almanlara mal etmemek gerektiğini de yazar Taner ve objektif olmaya çalışır. Yazar sanki aynı zamanda birbirini daha iyi anlamayı 2 topluma da bırakarak siyasilerden ve devlet

politikalarından ümidini kesmiştir; Alman ve Türk devletinin bu insanların problemlerine sahip çıkmadığını "Sahipsizliğin Sonu" başlıklı yazısında dile getirir (s. 40-43). Burada "Almanlaştırma politikasıyla" Almanya'yı, "Ne önlemler aldık ki?" sorusuyla da Türkiye'yi suçlar. Türk işçisi ve kamuoyunun "Alman diyince" aklına ilk gelen "Ne olacak, bunlar Prusya disiplini ve militarizmi, Hitler Nazizm'i ile acımasız bir millettirler. Kabadırlar, hoyrattırlar, kibirlidirler, maddidirler. Temerküz kampları kurmuş, Yahudilere zulümler yapmış, diri diri yakmışlardır" (s. 98-99) gibi yargılara karşılık; "Bunlar gerçi olmuştur" diye kısmen katılır. Ancak; yalnızca "belli bir dönemdeki" ve Alman devlet ve toplumunun bunları "kabul ettiği ve pişmanlık duyduğu", bunun bir "suç" olduğu ve sadece bu yönlerinin vurgulanmasının "cahilce bir kolaycılık" (s. 99) olduğunu vurgulamasıyla da çözüm arayan bir aydının analizini de yapar. Bugünlere gelindiğinde ise sorun kangren olmuştur. Türk göçmenler Taner'den 2 nesil sonra bile problemleriyle ortada kalmıştır. Ne sağcı ne de solcu hükümetlerce Alman Devlet politikaları bu sorunu çözmek istememiştir. Zira Türk göçmenleri hâlâ Almanya'da hiçbir hukuksal teminatla bulunmamaktadırlar. Alman sanayicisi ve devletinin daha ucuz iş gücü ve vergi getirisi, ekonomik canlılık adına köklü önlemler almayıp duruma seyirci kalması memnuniyetindendir. Ancak yabancı işçilere hukuksal statü ve sosyo-kültürel uyum için sosyal politikalar getirilmemesi Alman halkının genelinin bu işçileri kendi iş ve refahını elinden kapan olarak görmeleri, Türklere karşı Taner'in daha başta tespit ettiği "dışlama ve hor görme"yi devam ettirmektedirler.

Taner Alman kültürünün geçmişine güvenerek bu problemlerin gelecekte yaşanmayacağına kanaat getirmiştir. Almanların büyük filozofları, sanat edebiyat ve bilim adamları yetiştirip evrensel insanlığa katkı yapan bir millet olduklarının altını çizerek, Türk ve Alman uluslarının birbirlerini daha iyi tahlil etmenin yollarını da arayan Taner (1993: 98-101), Almanların "hor gördüğü Türk'ün insancıllık, konukseverlik ve tevazu bakımından okumuş yazmış Alman'dan bile çok daha olgun" olduğundan bahisle, bu erdemlerin belki bu iki toplumu kaynaştırabileceğini sanmıştır (s. 100). Ancak Luther'den Kant'a, Leibniz'den Herder ve Hegel'e ve nihayet Nietzsche'den Marks'a kadar Alman düşün ve inanç sisteminin en yetkin düşünür ve enteljiyansı Türkler hakkındaki Avrupaya giren ve yerleşen Attila Hunlarından beri (MS 5. asır) asırlar boyu süregelen, onların *barbar, şehvetperest, kadın ve çocuk katliamcısı, tembel, uyuşuk, yalancı, ikiyüzlü ve kıyıcı, çirkin fizikli* oldukları ana temasını işlemişlerdir. Düşünsel ve kuramsal temelde her birinin farklı veya ortak önyargıları olan; *Türklerin özgür hareket edemeyen, sistematik düşünemeyen, analiz yetkisi olmayan, akılcılaşmada yetersiz, dizgeselliktен yoksun, gerekçeli düşünemeyen, kaderciliği akıl dışı olan, Helen uygarlığındaki okullaşmayı Avrupa gibi başaramadığından tutarlı ve eleştirel düşünemeyen, akıl ve düşünce yeteneği bakımından özürlü* (Kula, 2006, Kula 2002) imge ve yargılarının genelde bugünün Alman toplumunu bile etkilememesi olası değildir. Bu yargılar entelektüel Almanlarda (yanlı ve kasıtlı da olsa) bilimsel ve düşünsel

art alanlı olup toplum genelinde ise aile, milli eğitim ve kamuoyunun etkileşimiyle ortak yargı ve bilinçsel imge halinde var olagelmiştir ve kültürel mirastır. Asırlar boyu bu imgeler anılardan, edebi eserlere, müzikten seyahatnamelere kadar işlenmiştir.[1]

Taner'in belki bu devasa önyargılı materyallerden ayrıntıyla haberi olmadığından, belki de ilişkilerin düzelmesi istenciyle, şair, gazeteci ve insani bir duygusallıkla sokaktaki Almanın "bizim tarihi geçmişimizin, dinimizin ve uygarlık birikimimizin (...) verilerinden haberdar" olmadıklarından, Türk işçi göçmenleri "zorunlulukların yad ellere fırlattığı zavallı ve muhtaç bir yaratık olarak görmeleri, bu kara saçlı kara gözlü insancıkları kendilerine göre kaba saba gelen tavırları ile bir ilkellik simgesi saymaları, aynı derecede tek yanlı kolaycı bir görüşün ürünüdür" (Taner, 1993: 90-101) kanısındadır. Ama haklı olarak karşılıklı tanışmak ve özverinin sorunları çözeceği inancını sürekli korumuştur. Toplumsal olarak savaştan yıkılan bir ülkeden sonra "Alman iktisadi mucizesi denen konforun zirvesine çıkmanın şımarıklığı ile -tabii hepsi değil ama- bazı Alman çevreler ille birilerini hor görme huylarına döneceklerdi. Müttefikler önündeki ezikliklerini dengelemek için onlar da birilerine tepeden bakacaklardı. Kabak yabancı işçilerin, bunlar içinde de en çok Türk işçilerinin başına patladı" (s. 93) diyen Taner, sosyal tahliller de yaparak, kendi zamanındaki (50-80'li yıllar) Almanya realitesinin analizini "Berlin Mektupları"nda yapmıştır.

Türk göçmenlerin Almanya'da yaşadığı evrensel insani drama yabancı kalmak Taner'in yapacağı bir iş değildi. Nitekim öyküleri yanında, köşe yazılarında ve anılarında da bu konuları sık sık irdelemiştir. Bu meyanda işçi bir göçmen kızı olan Türkan'ın kamuoyuna mal olan bir mektubunu yazılarına taşımıştır: Türkan'ın 'Kimisi bana -Sen Almansın diyor. Kimisi- Sen bir Alman Türk'üsün. Ben aslında neyim? (...) Gülümseyen bir ülke söyleyin bana. Ekmeği bölüşmeyi öğrenmek istiyorum. Ağaçtaki kuşlar bilemezsiniz siz, ne demektir her yerde yabancı olmak?' (s. 74-75) diye haykırmasına, Taner'in "hakiki insan" dediği Alman aydını Cornelia Bischoff'un, Türkan'a yazdığı cevabi mektubunu da aktarır. Bischoff bu kamuoyuna açık mektubunda "iki dilli olmakla övünmek" gerektiğini ve kendisinin de Türk ve Alman dil ve kültürüne (Türkiye'de de yetiştiğinden) ayırt edilemeyecek derecede vakıf olduğunu ifade ettikten sonra; "Türkiye'deki arkadaşların sana Alman diyorlarsa budalalık ediyorlar. Tıpkı Türk'sün diye seninle oynamak istemeyen Alman çocukları gibi, ama kabahat ne Türk ne Alman çocuklarında. Büyükler sizleri öyle koşullandırmışlar" (s. 76) diye seslenir. Taner böyle düşünen hümanist, modern ve demokrat Almanların da olduğunu kamuoyuyla paylaşarak tümleyici ve önyargılı olmayan amaçlayan sanatsal evrenselliğini de burada bir kez daha göstermiştir. Taner'in durumun düzelmeyeceği kuşkusuyla olsa gerek Türkan'a öğüdü ise "sıcak insan sevgisini sen yine öz

1 Ayrıntılı dokümantasyon için bkz. Kula 1992; 1993; 1997;2002; 2006; Akpınar Dellal, 1997; Keleş, 2003.

cevherinde, kalıtımında dilini bile bilmediğin kendi ülkenin kaynağında bulacaksın" demekten kendini alamamıştır (s. 78). Yazar "Berlin Mektupları"ndaki anılarında "Şeytan Tüyü" adlı kısa hikâyesini Almanya'da işte bu tür ideolojik ve aşağılayıcı dışlamayı yaşayan Türklerden bir işçi öğrencisinin, Taner'e söylediği bir yakınma ile yazdığını söyler:

"-Bizi görünce keyifleri kaçıyor, gülerken çatınıveriyorlar. Her şeyi de yanlış mı yapıyoruz ki, başlarını iki yana sallayıp ya sabır çekiyorlar? Değil buraya geldiğimden, nerdeyse dünyaya geldiğimden ötürü özür dilemek hissine kapılıyorum. Aynı zamanda öğrencim de olan bu hassas işçi kardeşimin sözleri benim de gözlerimi buğulandırdı. Oturdum 'Şeytan Tüyü' adlı bir hikâye yazdım. Almancası basılınca tepkisi nice olur merak ediyorum" (s. 132vd).

Alman kamuoyunda bu öyküye tepki olumludur. Alman basınında öykü hakkında aşağıdaki özeleştiri yapılmıştır;

"Politik hal ve tavrımızda Türk yazarı Haldun Taner'in 26.1.1982 tarihli 'Die Zeit'te çıkan 'Satirik' hikâyesindeki şu sözleri hep hatırlamalıyız: *"Bunlar durduğu yerde mi böyle kaba ve hoyrat olmuşlar. İş yerinde olsun, U. Bahn'da osun, sokakta olsun neden hep yabancının kusurunu hoş görmez çemkirir dururlar. Bir insan ki hırçındır, bil ki bir kuyruk acısı vardır. Kendinle barışık insan gayrıya çatsın vaki mi?'* Mesele insanlık meselesidir. Öbür insanlarla insanca ilişkimiz meselesidir. Çünkü iç toplumsal huzurumuz buna bağlıdır. Demokratik bilincimizin güçlenmesi buna bağlıdır. Ve politik olgunluğumuzun bir ölçütü de yabancı işçilere davranış tarzımızda aranacaktır" (Taner, 1999c'den: 185vd).

Taner Türk göçmenlerin horlanması ve dışlanmasından gerek düzyazı gerek öykü ve dram eserlerinde ancak satirik deyişiyle bir rahatlama ve çıkış yolu bulur. "Berlin Mektupları"nda; "–Berlin'i nasıl buldun" sorusuna "Gozel şehir de... Almanı çok.." (Taner, 1993: 95) diye cevap veren Türk insanındaki "Nasreddin Hoca kokan şu nefis esprisi" (s. 95) diye de bahseder. Zira o bir halk yazarıdır. Halkın nabzını ve kültürel birikimini yazınında motif olarak bol bol kullanır. Taner temizlik ve diğer ağır işleri dolayısıyla "yazgılarına küfretmeyen, kendilerine acımaya kalkmadan" (s. 95), "kendini acımasız disiplinli, insan sıcaklığından yoksun Alman endüstri âleminin ortasında bulan bizim Anadolu işçimizin" (s. 95) olayları ve gerçekleri bazen mizah ile bazen de görmezlikten gelerek sadece işini yapmalarını iyi gözlemler. Alman toplumunun "yabancı düşmanlığını" ve "komşusuzluğunu" (s. 132) eleştirir. Türk işçilerin "hiç alışık olmadıkları" sanayi yabancılaşması yanında "din ayrılığı, töre ayrılığı"nın (s. 93) da etkilerini dile getirir. Bu trajediye Türk halk kültür bilincinin, Türk kültürel belleğinin derinliklerinden "kendilerini küçümseyen, horlayan Alman'a aldırmayan" (s. 94) Nasreddin Hoca gibi satirik üslupta sosyal yorumlar getirmek yazar için politika ve kültürlerin bulamadığı evrensel bir sanat taktiğidir.

"Şeytan Tüyü" adlı öyküde "Berlin "Zoo" (Zooloji bahçesinde) ve "Kudam" da (Berlin Kurfürstendamm adlı merkez cadde) "ayı" postu içinde dolaşıp, turistlere ve Berlinlilere hatıra fotoğrafları çektirerek yaşamını kazanan Anadolulu Ökkeş, Kreuzberg semtinde oturmaktadır. Burası bölünmüş eski Berlin'in Doğu Berlin ile olan sınırındaki kenar mahalledir ve Türk göçmeni yoğunlukludur. Doğu Almanya'yı ve bölünmüşlüğü görmek istemeyen Almanların oturmadığı için Türklere bırakılan bir kenar semttir. Taner Ökkeş'in oturduğu mahallenin (gettonun) ismini vermekle bile sosyal statüsü açısından çok şeyler anlatabilmiştir -Ancak bugünlerde Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılıp iki Almanya/Berlin'in birleşmesiyle bu mahalle Berlin'in ortasında merkezi bir yer olmuştur-. Ayı postu içerisine girilerek yapılan turistik amaçlı bir iştir Ökkeş'in yaptığı. Memleketinden kan davası yüzünden kaçmış ve Almanya'da gizli yaşamaktadır: "Gambur Ali'nin Hüseyin, gan davasından ne zamandır peşimde" (Taner, 1999: 98) açıklamasıyla tanınmamak için bu işi bulmuştur. İş arkadaşı Alman "Şipşakçı Foto Gustav" ayı postundaki Ökkeş'le hatıra fotoğrafı isteyenleri çeker ve birlikte iyi para kazanırlar. Figürün "ayı" olma nedeni Berlin'in sembolü olmasıdır. Ökkeş, Berlin'de kaçak çalışmaktadır ve Almanların "her bir türlü huyunu, ciğerini okumuş"tur (s. 89). Öyküde tecrübeli bir "abi" olarak başka bir ilde yaşayan ve Alman toplumunun yabancı sevmezliğini ve yabancıları; daha doğrusu buradaki Türkleri dışlamasını ve çalışma şartlarındaki olumsuzlukları şikâyet ettiği mektubuna cevap verir. Mektup "Duizburgtan" (Duisburg) yazılmıştır. Ökkeş, Berlin'den yazdığı cevapta artık Almanlardan "yılgın" hale geldiğini söyleyen "emmioğluna" Almanlar hakkındaki yargılarını anlatarak ona dayanması ve azimli olması için nasihatler vermektedir. Amca oğlunun şikâyeti olan; "-Bu Alaman gavurunun bizi heçlemesinden, bizi Allah'ın günü bet görmesinden, bizi görünce cin küfür olmasından bezdim usandım gari, deyon" (s. 90) serzeniş ve isyanlarına "Boş vir onların sevgisine. Köydeki Esma bacı ne derdi? *Sev seni seveni hak ile yeksan ile/Sevme seni sevmeyeni Mısır'a sultan ise*" (s. 90) özdeyişsel cevabını Anadolu şivesiyle yetiştiriyor. Burada Taner'in gözünde var olduğundan beri dünya barışını bozan ve toplumları birbirine kinle baktıran aşırı ideolojik milliyetçilik- etnikçilik, ırkçılık, ekonomik siyasi ve kültürel hegemonya, kapitalist ya da sosyalist emperyalizm yanında, karşılıklı bir diğerini "gavurlayan-hetere'leyen" dinsel ötekileştirmenin kin ve nefret tohumlarının her şeye rağmen etki-tepki olarak her iki toplumda da atılmış olabildiği, ancak yabancı düşmanlığının Anadolu insanınca kabullenemez olduğu anlaşılmaktadır. Bu arada Türk işçileri arasında da yaygın olan "Onlar benim dilimi öğrensin" diye yazan amca-oğluna "Alamanın ne zoru ki senin dilini öğrenecek? (...). Madem buraya geldin hırlaşmaya deel, uyuşmaya bakacaksın" (s. 90) diye uyum için dil öğrenme tavsiyesi de yapmaktadır.

Taner, Ökkeş'in ağzından yabancı düşmanı olan bir toplumun kendiyle bir sorunu ve açmazı olduğu zannına dikkat çekerek, kahramanını; "Bir insan ki

hırçındır, bil ki bir guyruk acısı vardır. Gendinle barışık insan gayriye çatsın vaki mi?" (s. 91) diye konuşturur. Ökkeş'in Almanlarda aradığı bu "guyruk acısı"nın Avrupa'daki rakipleri Fransız ve İngilizlere göre daha geç uluslaşma ve sanayileşme, emperyalist sömürgecilikten pay alamama ve başlattıkları iki Dünya savaşını da kaybetmeleri yatar. Almanya yayılmacı siyasetini ancak 1884 yılından sonra ve sadece Büyük Okyanus'ta 1899 Karolin ve Marshall Adaları ile Afrika'daki Kongo, Kamerun, Togo ve Güney Afrika Tanga Nikası'nda I. Dünya Savaşı'na kadar çeyrek asır sürdürebilmiştir (McNeill, 1989: 743, 757). Bu kısa dönemli sömürgecilik, yaşadıkları iki başarısız Dünya Savaşı ile akabinde yaşanan iki büyük yıkım ardından alınan Amerikan Marshall yardımı ile başarılan büyük sanayi hamlesinin getirdiği muazzam refah ve zenginliğe, evrensel bir kültürel zenginliğin katılamaması "bu guyrug acısı"na bir etken olarak sunulmuştur. Taner Almanların ülkelerindeki göçmenleri aşağılayan bakış açılarını, tüm bu milli bilinçaltı hadiselerini nedenselleştirerek satirik bir üslupla Ökkeş'e mektupta anlattırmakta ve satirik bir deyiş ile bu gerçekleri gözler önüne sermektedir. Aslında Ökkeş bir kaçak göçmen işçi için fazla bilgilidir bu açıdan. Ancak bu bilgeliği sade bir dille yansıtır ki, Taner buna "kafadaki ve yürekteki kaosu sade, sağlam, özlü, açık seçik bir cümlede toplamak" olarak özetler ve hikâyeciliğin özünü, gücünü ve "övünç kuruntusunu" burada bulduğunu ifade eder (Aktan, 1969: 175). Öyküdeki Ökkeş Almanların bir zamanların 3 kıta hâkimi Türklerin (Osmanlı) çocuklarını kendilerine iş gücü olarak ülkelerine getirmesindeki başarıyı da takdir edip, Türk toplumunda I. Dünya Savaşı müttefiki olan Almanlar hakkındaki genel geçer olumlu yargılara da sahiptir. Bu yargılar "emmioğlunun" yakındığı Alman toplumunun kendilerine karşı gösterdikleri kibrin nedenleri olarak mektupta yazılmaktadır:

"Bu böyle de, bunlar entipüften bir millet mi? Haşa. Bunlar tarihte zorlu devletler gurmuşlar, zorlu ordular gurmuşlar, zorlu sanayi gurmuşlar. Hele esgerlik ve disiplin gonusunda üstlerine yokmuş. Dünyayı tir tir titretmişler bir zaman. Silah gonusunda ne ki icad edilmiş, bunlar icad etmişler. Cet uçağını, füzeyi, atomu her bir şeyi bunlar bulmuşlar. Hitler az erken davransaydı ilk onlar patlatacaktı atom bombasını diyenler çok. Herifler çalışkan, vuruşkan, disiplin sahabısı, nime lazım. Demek ki senin yakındığın böbürleri bundan geliyor. Milli marşları bile nasıl başlar : 'Doçlan doçlan über alles' Yani bizim millet en üstün dimeye getiriyor" (Taner, 1999: 90vd).

Aslında burada tarihsel gerçekler biraz abartılmış olsa da kısmen doğru tespitler yapılmaktadır. Öyle ki Atom bombasının geliştiricisi Einstein bir Alman eğitiminin ürünüdür. Yahudi kökenli olduğu için diğer Yahudiler ve o zamanki Nazi genel geçer ideolojik rejimine ve dünya görüşüne aykırı görüş ve yaşam tarzından olanlar (sosyal demokratlar, sosyalistler, komünistler, bedensel özürlüler, muhalif olanlar ve başka ırklardan olanlar vb.) gibi kendi ülkesinde takibe ve ölüme uğramasaydı, ABD'ye kaçmayacak ve atom bombasını yeni ülkesi için geliştiremeyecekti (Frei, 2005: 144-220). Ökkeş'in dile getirdiği tüm teknik ve silah icatlarının

Almanlar tarafından yapıldığı söylemi ise doğru değildir. Sanayileşme ve makineleşmenin lokomotifi olan buharlı makinelerin seri üretimi ve elektriğin bulunması ve fabrikasyon üretimi İngiliz patentli olup, İngiltere, Fransa ve ABD sanayileşme ve makineleşmesini Almanlardan daha önceleri tamamlamıştır. Dünya siyasi arenasına bugünkü Almanlar (Prusyalılar), Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yanında ancak 1871 Sedan muharebesinde Fransızları yenerek çıkmış ve Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak yaparak Dünya siyasetinde rol alabilmeyi başarmışlardır. Ancak Osmanlıyı kullanıp Orta Asya ve Ortadoğu maden ve petrol rezervlerine ulaşma hedefleri I. Dünya Savaşı sonunda tutmamıştır. Türkler bu savaşta hiçbir cephede yenilmezken, Almanların kendilerinden beklenen başarıları gösterememeleri ve çoğu cephelerde Rus, İngiliz ve Fransız güçlerine yenilmeleri dolayısıyla Osmanlı Devleti daha fazla noktada savaşmaya mecbur kalmış ve çökmüştür. Mustafa Kemal (Atatürk) miralayken Çanakkale'de Alman Mareşal Liman von Sanders'e bağlı savaşmıştır. Türk Miralay M. Kemal Alman Mareşal Sanders'in aksine düşünmesine ve emirlerine rağmen müttefiklerin Seddül Bahir çıkarmasının yerlerini müthiş askeri bilgi ve dehasıyla ön göremeseydi, Çanakkale zaferi de Alman komutan yüzünden kazanılamayacak, Anadolu 4 yıl önceden işgal edilecekti. Nitekim I. Dünya savaşının ağır yenilgisi ve yaptırımları Almanları II. Dünya Savaşı'na güdülemiş ve onu da bu defa Türkler olmadan kaybetmişlerdir. Ancak savaş sonrası ülkeleri yıkılan ve kül olan (Schutt und Asche) Almanya, Amerikan yardımlarını iyi değerlendirip, geçmişte de var olan entelektüel ve fen bilimi birikimlerini vatan sevgileri, çalışma disiplini ve azimleriyle birleştirip 1960'lı yıllar itibariyle sanayileşmiş ilk 10 ülke arasına girmeleri, onlara işçi olarak giden Türk insanınca haklı bir övgüye lâyık görülmüştür. Teknolojik açıdan Almanya kıta ötesi gücün (ABD'nin) her zaman bir alt teknolojisine sahiptir. Buna rağmen Ökkeş'in Berlin'i daha az gelişmiş Türkiye'sinin bir köyüne hatta şehrine göre de kıyas kabul edilmez üstün bir maddi medeniyete sahiptir. Ökkeş, Anadolu insanının bir alegorisidir; ariftir, nükte sahibidir ve pragmatisttir. İmparatorluk mirasını devralmış bir kültürün geniş bakış açısıyla olaylara bakmaktadır. Türk hoşgörüsüyle Alman kibrini Türk Milli Marşı'yla kıyaslayarak şöyle ifade eder: "Bir de bizi al. En döğüşken, en yürekli, en daşaklı millet olduğumuz halde bizim milli marşımız 'gorhma' deyi başlar. Neden? Tevazuumuzdan. En yeğit biz olduğumuz halde böbürlenmeyi ayıp saydığımızdan" (Taner 1999: 92). Ökkeş Almanların bilinçaltlarındaki "guyruk acısına" bağladığı kibirliliklerini yabancı göçmenlere yansıtmalarını geniş bir boyutla irdeleyerek şöyle nedenselleştirir:

"Sözün gısası, bu Alamanlar oldum bittim gendilerini üstün ırktan sanmışlar. Böbürlenip durmuşlar. Sonra ne oldu? Yedi düel bir oldu, bunların burunlarını bir eyice yere sürttüler. Daş daş üstüne bırakmadılar şeherlerinde, köylerinde. Dört yıl işgal altında galdı ülkeleri. Şimdi bile tam galkmış deel. Günahı boynuna, işgal guvvetleri bunların garıları gızanlarıyla halvet olmuşlar o zaman. Gidergene de

arkalarında bi sürü piç bırakmışlar Şimdi Alamanlar bunların öcünü kimden alacak? Gendinden biç. Favrikada patron maystere çıkışır. Mayster hıncını formenden alır. Formen ona gızar gelir seni haşlar (...) Demekki neymiş gücü yeten yetene. Şimdi Alamanlar da bir şamar oğlanı arıyorlar senin annayacan. Eskiden Yahudilere çullanırlarmış. Şimdi sıkıysa dokansınlar. Onlara verdikleri tazminattan anaları ağladı. Gim galıyor geriye? Biz fakirler, biz gurbetçiler, biz sahapsız garibanlar. Deel mi ki yoksuluz, namerdin ekmeğine mecburuz, nerelerden goşup gelip gapısına gonmuşuz. Vuruyor şimdi o da abalıya. İşte mesele böyle gardaşım" (s. 92vd).

Ökkeş'in bahsettiği Almanya'da göçmen Türklere reva görülen "vurun abalıya" davranışlarda Almanların dünya siyasetine geç girmeleri ve I. ve II. Dünya Savaşı hezimetleri psikolojik tarih metodolojisinde Prof. Volkan'ın dünya literatürüne soktuğu "seçilmiş travma" (Volkan, 1999: 160) denen milli kültürel bellekte süreklilik arz eden, mitleşmiş, ağıtlaşmış olarak ulus belleğine yerleşmiş, rasyonalize edilmeye çalışılan bir durumun telafisi cüzünden olabilir. Burada kişinin kendisini "biz üstünüz" inancı ile "seçilmiş travmayı" bastırmak, rasyonalize etmek için yabancılara üstünlük, dışlama ve kibirlilik ile kendini gösterebilir. Çelikkol bu tür hamasi duygu birikimlerini "psikolojik tarih" irdelemesinde örnekleriyle açıklar (2002: 234-35, 249-257). Psikolojik tarihin yanı sıra "Bir ulusun tarihindeki olumsuz durumları, mağlubiyetleri, toprak kayıplarını, birtakım nedenlere bağlayıp kendini rahatlatması yanında, benzer durumları örtbas ettiği, hatta gizlediği durumlar da olur" (Çelikkol, 2002: 241) diyor bu nbilim adamı. Bu durum "politik psikoloji" ile yeterince açıklanmaktadır. "Şeytan Tüyü" adlı öyküde Ökkeş, Almanlarda izlediği "neden hâlâ bu hörtzörtleri, tafraları?" olan sorusuna bu bilimsel açıklamayı adeta biliyormuş gibi yorumlar yapar. Almanların İtilaf güçlerince yenilmiş ve boyundurukları altına girmiş olduklarını ima eder; "Müttefikler harpten sonra ordu yasağı goydular" der (Taner, 1999: 93). Ordu masraflarından kurtulan Almanlara "gomunist" olmasınlar diye "Size gredi verip galkındıracaz. Favrikalarınızı her bi şeyinizi tez vakitte yeniden gurduracaz" (s. 93) sözlerini tuttuklarını ve (Marshall) yardımlarıyla Almanların beklenenden fazla geliştiklerini ifade ederek yanıt verir: "Bunlarda teknik onlardan üstün. Gısa zamanda eski makineların yerine en bi yeni, en bi verimli makineler yaptılar (...) Alaman gendini yenenlerden, daha zengin oldu çıktı" (s. 93). "Alman sanayi mucizesi"nin ve refahının kısa bir özeti olan bu açıklamalardan sonra, toplumdaki kibirlilik ve üstün olma inancının getirdiği yabancıları aşağılama psikolojisi içinde; "Her bi şeyi de mi yannış yapıyoruz ki gaşlarını çatıp başlarını iki yana sallayıp ya sabur çekmekten sallabaşa dönecehler. Bazen gafam öyle atıyo ki, çıkayım mayıstere, ver ulan benim papirlerimi, memlikete döneyöm diyesim geliyo" (s. 94) diye kendisine dert yanan amcaoğluna: "Böyle gelmiş böyle giderler. Onları ıslah sana bana düşmemiştir" (s. 94) diyerek bu işin kendilerince çözülemeyecek kadar girift olduğunu sezer ve olaylara oportünist yaklaşmaktan başka çare

bulamaz Ökkeş; "Madem ekmeğimiz onların elinde, göprüyü geçene dek ayıya dayı diyecez" (s. 94) der. "Geri dönmek tükürdüğünü yalamak olur" (s. 94) atasözüyle tüm bu sıkıntılara katlanmanın Anadolu kültüründeki saikini ifade eder.

Almanların yabancı sevmezliği Haldun Taner'in 1953'te kaleme aldığı "Fraulein Haubold'un Kedisi" (Taner, 2005) adlı öyküsünde de Yahudi bir çapkın delikanlı motifi özelinde konulaşır. Öykü bir pansiyonda geçer. Orada öykünün ben anlatıcısı yazar da kalmaktadır. Burada kalan Yugoslavya menşeli "Fraulein Haubold" bir Yahudi gençle pansiyondaki odasında buluşmaktadır. Aynı zamanda "SA kıtalarına mensup Hitlerci gençler" (Taner, 2005: 76) ile de. Yahudi sevgili, Nazi gençlerin olmadığı bir zamanı denk getirerek kızın perde çekme" parolasıyla yanına "uğrar". Ancak bir gün parola karışıp perde yanlışlıkla çekilince Yahudi genç Nazi sevgililerin olduğu bir zaman odaya çıkar ve onlardan alabildiğine dayak yer; "Yahudi oğlanı, Hitlerci gençlerin ortasında, yüzü gözü kan içinde çırpınırken gördük. (...) Gözleri yerinden fırlamış ve yürüyemez hale gelmiş Yahudi gencini, koluna girip kapıya kadar indirdik" (s. 80). Fraulein Haubold bir Yahudi'yle de yatma "skandal(ın)dan" sonra pansiyondan utanç içinde aceleyle ayrılmak zorunda kalır; bir "Yahudi ile düşüp kalktığı ortalığa yayıldığından 'kanı bozulmuştur' diye Alman ahbaplarından yüzüne bakan da kalmadı" der olay anlatıcısı (s. 81). Oysa 60'lardan önce yaygın kullanılan bakire kız anlamında ki, doğru yazılışı "Fräulein"; bakire- evlenmemiş kız anlamında olan ön hitabıyla bu genç bayan, odasında diğer Nazi gençleriyle aynı anda peşi sıra ilişkiye girmektedir; "Söylemeye sıkılıyorum, bir değil, iki değil, üç değil. Erkek arkadaşları manga ile gelirlerdi yukarı... Somya böyle beş altı defa gıcırdadıktan sonra işlerini bitiren itler, yine tek tek sıra halinde, ayaklarının ucuna basa basa defolur giderler" (s. 75). Bekâretin dinsel gelenekle 1960'lı yıllara dek beklendiği Alman toplumunda rencide olmak değildir Haubold'un dışlanması, topluma çıkacak yüzü kalmaması ancak bir Yahudi ile ilişki kurması, dolayısıyla "kanı bozulmuş" olarak görüldüğünde gerçekleşir. Burada söz konusu olan diğer gurup arkadaşlarının Yahudi genci hırpalamaları, grup sevicilerin sevgili kıskançlığı ile değil, ırkçı bir anlayışla diğer sevgiliyi yabancı olduğundan ideolojik olarak bertaraf etmek istemelerindendir.

Taner "Sancho'nun Sabah Yürüyüşü" adlı öyküsünde Ankara, Çankaya semtindeki "köpek sosyetesi" motifiyle sunduğu yerli-yabancı sosyal grupların (bürokrat, işadamı ve diplomatlar) alıştıkları disiplin ve protokol kurallarını mutat olarak yaptıkları sabah yürüyüşüne çıkardıkları cins köpeklerinden bile beklemelerini hicvedilir ve bu zevat alaya alınır. Gezi her sabah planlandığı gibi "Tiki tiki praf/ Tiki tiki praf" ritminde saat gibi düzenli ve uyumlu yapılmalıdır, ancak öykünün aynı zamanda başkahramanı olan akıllı köpek Sancho bunun planlandığı gibi yürümeyeceğinin farkındadır, zira hayat burada da aksaklıkları beraberinde getirir her zaman. Dolayısıyla sahiplerinden daha akıllıdır. Bu kurguyla oluşan bir *düşünce, şekil ve üslup, kıyafet ve jest komiği* (Kaplan, 1997: 251) ile belirli bir elit kesimin sosyal eleştirisi yapılır. Bu arada Çankaya'da Alman konsolosun

"Kaldırımın yanında Büyükelçiliğin Mercedes'i"ne dikkat çekilir; "Şoförle bahçıvan arabanın ön sol lastiğini pompalıyorlar. Şişire şişire lastiğin moralini yerine getirdiler" diye Almanların arabalarını özenle mutat kontrol ettirme titizliği vurgulanır. Şişirme ve pompalama kelimesinin halk ağzında bir kimseyi olduğundan daha büyük gösterme ya da "dolduruşa getirme" de denen kişiyi gücünün üstünde bir harekete zorlama vardır ve gurur ve kibirlilik art alanını da beraberinde getirir. Dolayısıyla Almanlara bir göndermedir; "Maddi şişkinlik, mizah yazarlarının dillerine doladıkları bir kusurdur. Şişkinlik gurur ve gösteriş demektir" (Kaplan 1997: 250). Öyküde devamen Alman diplomatın köpeği Graf ile kibirle "şişirilen" arabaya nasıl "kuruldukları" jest komiği ile anlatılır; "Graf'la konsolos arkaya kuruldular. Dört lastik özel arabalara has şatafatlı bir hışırtı ile asfaltta uzaklaştı" (Taner, 1999b: 43). Taner, Cahiz (9. asır) ve Mevlana (13. asır) gibi hayvanları konuşturan sonradan 18. asırda Fransız Lafonten'de gördüğümüz fabeller benzeri bir anlatım türüyle Sancho, Graf ve diğer köpekleri insan gibi davrandırıp, düşündürüp, konuşturur; intak (konuşturma sanatı) kullanır. Onlar üzerinden sosyal hiciv yapar, snopluğu ve görgüsüzlüğü eleştirir. Kaplan bu öyküyü analizinde "Taner burada dil ve kültürlerinden çok faydalandığı Almanları da iğneler. Almanların davranışlarında bir gurur, şişkinlik ve kuvvet gösterisi vardır" (Kaplan 1997: 250) der. Kaplan "Taner, şatafatlı hışırtı" tamlamasıyla dilin çeşitli, unsurlarını da alaycı bir bakışla kullanır" (1997: 250) diyerek yazarın deyiş tarzını özetler.

3.1. Alman Toplumundaki Hayvan ve Doğa Sevgisi ile Yabancı İnsan (Türk) Sevgisizliği

Haldun Taner "Berlin Mektupları"nda yazdığı anılarından birinde "Her şeye karşın Berlin'in koruları, parkları, şehrin ciğeri olarak üzerine titrenen tüm yeşillikleri hiç de azalmış değildir" (1993, 20) diye yazar. Yukarıda işlenen "Şeytan Tüyü" adlı öyküsünde de bu durumu yansıtır. Refah içindeki Almanların hayvanlara ve doğaya olan düşkünlük ve sevgilerinin "yabancı" dedikleri insanlara (özellikle Türklere) karşı gösterilmemesi öykünün ana ana motifi olarak işlenir. "Şeytan Tüyü"nde Berlin eyalet flamasının "ayı" olmasını ve Duisburg şehrinin "galeye gonmuş gartal"ını "mugaddes hayvan sayılıyo" (Taner, 1999: 94) diye açıklamasını Almanların hayvan sevgisine bağlayan ben anlatıcı Ökkeş, Berlin Hayvanat Bahçesi'ndeki (Berliner Zoo) yeşilliği ve bakımı da övgüyle anlatır. Buranın her cinsten hayvan ve yeşilin bulunduğu bir doğa parkı olması yanında, "Berlin şeherinin her bi yanı goruluk, ormanlık, yeşillik"tir (s. 99). Almanca bilmediğinden Asche denen meşe ağacını Ayşe ile özdeşleştirip, durum esprisi ortaya çıkarır; "her ne hikmetse Ayşe diyorlar burada meşeye. Hâlbuki benim bildiğim meşe sapına gader ergek ağaçtır" (s. 99vd). Her iki toplumdaki ortak paydalar olarak ne yazık ki ancak hayvanat bahçesindeki yusufçukların ve kuşların tabii ötüşmeleri, ağaçların güzelliğidir; "bizdeki gibi eli öpülesi, altına bağdaş gurulası gun görmüş

eyyam yaşamış ehteyar çınarlar" gibidir bu ağaçlar Ökkeş'in gözünde doğanın evrenselliği açıkça ortadadır (s. 99).

Ökkeş öyküde Almanların hayvan sevgisinden de bahseder. Onlar bu sevgi uğruna para harcamaktan geri durmaz, hatta bakıcı bile tutarlar. Avrupa'da refahın getirdiği bu ekstra harcamalar Anadolu'daki fakirlik ve ekmek bulamayanlar, 3. Dünya ülkelerinde açlıktan ölenler göz önüne alındığında ancak traji-komik gelmektedir. Bu bağlamda olsa gerek Ökkeş, mektubunda Ömer adlı bir hemşerilerinin bir "Alaman gontunun arşınayaklısını" (s. 96) gezdirme işinden de bahseder. Hicvi daha da artırmak için yazar Ökkeş'e bu gezi işinin köpeğin koşmalarını takibe dönüşmesi sonucu, köpek bakıcısı Türk'ün atlet olduğu ve atletizm yarışmalarında iyi paralar bile kazanmaya başladığı anlattırılır. Köpeklerin çok pahalı olmaları Ökkeş'i şaşırtır; bir "arşınayaklının fiyeti BMW'nin son modelinden daha pahalı" (s. 95) der hayretle. "Brah soylusunu sohak köpeğini bile çoh sever bunlar" (s. 95) diyerek şahit olduğu bir yangından "Bi goca garının iti yukarı gatta tek başına gapalı galmış deyi itfaiye uğraştı. Polis geldi baytar geldi. İt gorkup şok oldu deyi göpek sinir gliniğine götürüldü. Trafik durdu, televizyonlar hadiseyi filme aldı, herkes üzüldü, ama sonra gurtulunca millet bayram etti" (s. 95) gözlemlerini sıraladıktan sonra, kendilerinden olmayan insanlardan bir hayvan sevgisinin bile esirgendiği yargısını şöyle dile getirir; "Ötede yabancı bir işçi galdırıma düşse gimse başını çevirip bakmaz. Hele gaççak ve de sigortasızsa rahatça ölebilir dirler. Üzerine bir gazta örten bile bulunmaz" (s. 96). Ben anlatıcı ayı kılığında dolaşan kahramana (Ökkeş'e) sahipleriyle dolaşan köpekler de yanaşır "siftirir dururlar. Bu yüzden sahaplarının da bana ganı gaynar. Deel mi ki göpekleri beni seviyor" (s. 100) diye anlatır. Ancak Ökkeş köpek sevmemektedir. Nedeni aslında bazı din adamlarının av, işe yarama (uzmanlık) veya koruma dışında köpeği, insana dokununca salyasından namaz şartı olan temizliği bozduğundan "mekruh; uzak durulması gereken" olarak yorumlaması, bu yargının bazı Anadolu insanında kesin bir dini yaptırımmış gibi kabulünden kaynaklanır. Bu durum fazla eğitimi olmayan Anadolu insanının köpekten uzak durmalarını, Almanların ise bu özelden genelleme çıkartarak tüm Türklerde hayvan sevgisi yokmuş gibi algılamalarına neden olmaktadır. Bu konuyu Anadolu kültürünü iyi bilen Taner ben anlatıcıya anlattırır; "Mekruhtur deyi ben göpek sevmem pek" (s. 100).

Ökkeş sonuçta halkın bir ayıya gösterdiği sevgiyi kendisiyle özdeşleştirir. Kendi kendini avutur. Taner burada mizah ustalığı ile Alman toplumundaki Türklerin konumunu bir hayvanla kıyaslayıp, kara mizah dediğimiz hicvin nasıl yapıldığını gösteriyor. Tiyatro yapıtlarındaki "düzeltilmeye çalışılan fakat düzeltilemeyen bir dünyanın dramı" (Şener 2003:145) olarak açıklanan "kara komedya" kahramanlarının yazgısına benzeyen, bu itibarla da "ayı"lığı özümsemiş haliyle Alman toplumunda Türk olduğu bilinmeden sevilip, ayrıcalık dahi verilen Ökkeş'in, fabrika işçisi ve yabancı, ancak öz kimliğiyle toplum içinde dışlanan ve mutsuz

amcaoğluna yazdığı şu cümleler okuyucuyu şok etmektedir: "Sen 'Sevgisizlikten gurudum gayri' diyorsun. Ben sevgi kesretinden şikâyetçiyim. Sevginin bu gaderi insanı şımartıyor doğrusu. Emme nime lazım, hayatımdan memnunum" (Taner 1999: 103). Bu ifadeler uyum, yabancılaşma, dışlanma, Türk ya da Alman olma gibi tüm sosyo-kültürel göçmen sorunsalını ve edebiyatını özetleyebilir. Göçmen sorunlarının çözümsel bir düşünce uzanım ve açılımının yokluğunda kurgulanmış bir sanatsal deyiş tarzıdır ve kara mizahı da yeterince sağlamaktadır. Engin Noyan'ın ifadesiyle bu yönüyle "hikâye yazarlığını feylesofluk aşamasına sıkıştırabilmiş ender edebiyatçılarımızdan biridir Haldun Taner" (Taner, 1999c'den: 184). Bu nedenle olsa gerek Alman SPD (Sosyal Demokrat Partisi) ileri gelenlerinden Herbert Wehrner, Berlin West gazetesinde Taner için şu yorumu yapmıştır; "Hem bu kadar ince eler sık dokur ayrıntı inceliği, hem bu kadar akıcı ve aydınlık bir anlatı, hem böylesine entelektüel, hem bu kadar halkçı popüler olmanın sırrını yakalamış bir yazar" (Taner, 1999c'den: 186).

Ayı kılığındaki Ökkeş'e Alman çocukları da severek koşup onunla oynarlar, kucağına çıkarlar: Bu çocuklar aileleri gibi hayvan severdir. Ökkeş onları fiziksel olarak güzel ve Türk çocuklarına göre daha saf ruhlu bulmaktadır;

"Beni en bi çok da çocuklar dutuyo. Çocukları oldum bittim severim. Bunların yumurcakları daha da bi sevimli oluyo. (...) Bizimkiler büyümüşde güççülmüş gibidir. (...) Bunlar maviş gözlü al al yanaklı oluyorlar, daş bebeler misali. Beni görmezler mi öğretmenlerinin elinden analarının ellerinden gopar gelirler. Elimi tutar benimle yürürler. Gucağıma çıgar yüzümü gözümü öperler. Çıkarıp şekerlerini çikolatalarını verirler" (Taner 1999: 102).

Ökkeş bu ortamda bekçisi tanıdık olduğundan her an biletsiz girebildiği Berlin hayvanat bahçesindeki flora-faunada kendini ne kadar rahat ve "evde" hissediyorsa, sen-ben, öteki-beriki (ötekileştirme) bilmeyen saf çocuk dünyasında da aynı hisleri duyuyor ve evrensel insan doğasının bozulmamışlık ifadelerini ustalıkla betimliyor. Çocukları gibi tüm Almanlarda doğa ve hayvan sevgisinin varlığından bahsediyor. Burada hayvan ve doğa sevgisinin nasıl olurda yabancıları da kapsayan genel insan sevgisine dönüşmediği ise öyküde latent bir sorun olmağa devam etmektedir. Bu sorunun cevabı geniş psiko-sosyal analizler gerektirmektedir. Ancak hayvan ve doğa sevgisi ile insan sevgisinin paralel olması gerektiği psikolojide bilinir. Bunun sanayi toplumlarında hem kendi toplumundaki diğer bireylere hem de özellikle yabancı göçmenlere yansımaması durumu Marks'ın "yabancılaşma" terimi ile açıklanabilir. Bireyin önce ürettiği mala sonra yaşadığı topluma yabancılaşması onu insan ilişkilerinden uzaklaştırıp kendine daha sadık ve zararsız bulduğu, üstüne kendisine estetik haz veren hayvan ve doğaya itebilmekte olduğu da bilinmektedir. Bununla beraber genel olarak kültür ve ırk yabancıları Avrupa toplumlarında soğuk karşılanmaktadır. Kuzeylilerin daha yabancı sevmez olduğu da bilinen bir olgudur. Almanya özelinde ise yabancı işçilerin onları fakirleştirdiği önyargısı yabancı sevmezliğin en güçlü saiklarından

birisidir. Böylece yabancı, belki 2,5 milyonla en fazlada olduğundan da Türk göçmenleri Alman toplumunda pekte istenmemektedir. Oysa Türk işyerlerinin cirosu 45 milyar Euro, istihdam kapasitesi de 200 bin kişidir. Bugün artık sadece Almanya'da Türkler yaşamamakta, Türkiye'de de 60 binin üzerinde Alman aile yerleşmiş bulunmaktadır. Almanya'daki göçmen Türklerin yaşadığı problemler, Taner'in işlediği ilk göçmenlerin eğitim düzeylerinin içinde yaşadığı Alman toplumuna göre düşük olması ve genel bireysel zihniyet farklarından kaynaklanan negatif bireysel tecrübeler (özellikle de kadın-erkek ilişkilerindeki yaşanan hayal kırıklıkları ve şiddet), dil bilmezlik; dolayısıyla kendini karşıya ifade edememek gibi unsurlar da katılınca problem bireysel ya da toplumsal olarak çözülememiştir. "Dil bariyeri kültürel iletişim bariyeridir" aynı zamanda, Humboldt'un deyişiyle. Bir de iki devletin köklü ve stabil uyum politikaları olmayınca iki toplum kendi haline kalmıştır. Dolayısıyla "işçi istenmiş, insan gelmiştir" ve insana özgü tedbirlerde iki ülke politikalarında da çözümü bulabilecek formüller eksik ve yetersiz kalmıştır.

Taner "Şeytan Tüyü" adlı öyküsünde "insan" Ökkeş'i ve hem vatandaşlarını yabancı olduğu için dışlayan, ama "ayı postundaki" herhangi birini (burada Ökkeş'i) seven ve Berlin'in park ve ormanlarını, hayvanat bahçesini yemyeşil, pırıl pırıl tutan, ancak yabancı da olsa insanlara doğa ve hayvan kadar bile sevgi gösteremeyen Alman toplumu eleştirmiştir. Bu yabancı sevmezliğin nedeninin Almanların kendilerini göçmen işçilerden "üstün görmelerine", bağlamıştır; Ökkeş'in tabiriyle Almanlar; "bizim millet en üstün dimeye getiriyor"lar (Taner 1999: 90vd). Sonuçta Taner'in insanı "kültürel obje olarak" (Yalçın, 1995: 99) işlediği "Şeytan Tüyü" adlı kısa hikâyesinde Alman toplumundaki yabancı-insan sevgisizliği ayı alegorisi ile başkahraman Türk işçisi Ökkeş'in ağzından yazılan bir mektup vasıtasıyla hicvedilmiştir. Olay örgüsü Demokratik rejimde 1980'lerin Almanya'sında geçmektedir. Öyküde daha çok "Alman idealizmi ve düzeni"nin işyerlerinde ve kamu alanlarında Türk işçilerince algılanması yansıtılır: "İş yerinde ossun, Ubanda osun, sokakta osssun neden hep yabancının gusurunu hoş görmez çemkirir dururlar" (Taner, 1999: 91). Trafik kuralları toplum bir disiplininin aynasıdır: "Trafik ganununu bozdun mu heç gözünün yaşına bakmaz gırk margı geserler cayır cayır" (s. 103). Öyküde bu tür kuralların sadece Almanlara özgüymüş gibi anlatılması, Türk göçmen işçilerin Anadolu'daki büyük şehir insanı olmamasından trafiği ve diğer toplumsal kuralları ilk kez Almanya'da görmelerinden kaynaklanmaktadır. Zira kahraman anlatıcı da eğitimsiz bir taşra şivesiyle konuşturulmuştur. Yaşadığı yer ise Almanya'nın herhangi bir köyü değil Berlin'dir. Burada yerli halk göçmenleri sindiremeyen bir toplum olarak görülmektedir. Ancak Almanların hayvan ve doğa sevgisinin evrensel insanlık doğasının saf ve temiz bir parçası olduğu da genel geçer bir realitedir.

4. TANER'İN ÖYKÜLERİNDE CİNSEL YASAKLI TOPLUMDAN SERBEST TOPLUMA GEÇEN ALMAN İMGESİ

"Şeytan Tüyü" 1980 yılında yazılmıştır. Bu nedenle artık ekonomik ve kültürel metamorfozu özümsemiş bir Alman toplum imajıyla karşılaşıyoruz. 1953 yılında yazılan "Fraulein Haubold'un Kedisi" adlı öyküde Alman toplumunda değişen değer yargılarının göndermelerini alırız. Nazi dönemini anlatan F. Haubold'un Kedisi'nde evlilik dışı ilişkilere yasaklama getiren ideolojik konservatif bir toplumdan, Şeytan Tüyü'nün 1960 sonrası erotik özgür toplumuna geçildiği de anlaşılmaktadır. "Şeytan Tüyü"nde Alman refah toplumunda evlilik kaygısı ve tabusu aşılmış, her kesim ve yaştan insanın farklı tercihleri toplumca artık takip ve tenkit edilmez görülmektedir. "Şeytan Tüyü"nde bu bağlamda modern toplumlarda bir kenara itilmek istenen yaşlı fakat hali vakti yerinde bayanların jigolo tuttuğu da sosyal çevre doğalında anlatılıyor; "Eski Garagümrüklü libero Şemsi diyerler yarma bir adam var. Yaz gış gıllı göğsünü göbeğine gader açıp gezen bi zıpır. Boynunda altın gerdenlik, golunda altın bilezik. Bunun mesleği buruşuk garıların gönlünü edip mark istiflemek... Gapışılıyormuş. Herif Mercedes'ini her yıl yeni modelle değiştiriyor. Riveyete göre yakında Kudam'da guyumcu dükkanı açacakmış" (Taner, 1999: 97). Öykü devamında Türk göçmeni, ayı postundaki Ökkeş, kendi hayatından kesitler verip, Berlin'in merkezi caddelerinden "Gantstrasse" (Kantstrasse)de "açık film sinemaları"nın olduğu yerde "genç gızları orasını burasını mıncıklarım" diyor,. Bunu kızların olumlu karşıladıklarını; "Bir hoşlanırlar ki sorma. Huylanmış tay gibi gişnerler. Erişemediklerin uzaktan öpücük atıp geçerler" (s. 98vd) diye anlatıyor. Ökkeş'in ayı postu içinde olduğu anımsanırsa, kendisi burada güncel Almancada cinsel bir dil göstergesi olan "Bär – Teddybär" (erkek) objesini tanımlayan eğretileme (metafor; değişmece) içinde bir alegorik tiplemedir, bizatihi insan/erkek Türk, sosyal rolü belirli bir tip/birey Ökkeş'in kendisi değildir. Dolayısıyla kızların sevimli-çekici bulup öptüğü; sanal bir erkek ayı objesidir, ancak genç kızlarda cinsel haz uyandırmasını öz kişiliğineymiş gibi yanlış alılmamakta ve avunmaktadır. Bu anlamıyla modern bir toplumda yabancı alegorisi olan Ökkeş'in şahsında okuyucuya da bu tür "boşlukları dolduran" (Özbek, 2005: 9) post-modern bir alılmamaya zemin hazırlanmıştır. Ayrıca her medeni toplumda olduğu gibi Alman/Batı kültüründe de "mıncıklama" gibi sözlü ya da fiziksel taciz zorlama ve şiddet içerdiğinden hiç hoş karşılanmayan ve yaptırımı olan bir eylemdir. Ancak bunu bir "ayı" yaparsa espriyle hoş karşılanabilir. Yine de Ökkeş'in bunu yadırgayarak anlatması, bir ayı figürü de olsa Türk toplumundaki bir bayana elle "mıncıklama" yapmasının her halde olumsuz bir tepki alacağını düşündüğündendir: Öpüşen bir çifte yanaşıp "Herkeze pusi pusi de bize Gottzaydank olur mu?" - Herkese şapur şupur, bize Allah'a şükür mü? n.k- (s. 99) diyerek genç kızlarla dudaktan öpüşmesi ve bunun da hem o çiftin hem de oradaki halkın hoşuna gittiğini aktarması, Alman toplumunda libidonun sempatik dışavurumunu hoşgörüyle karşılayan bir cinsel özgürlük ve hoşgörü yaşadığını

anımsatmaktadır; "Halk gülmekten gırılıyo. Oğlan da gülmeye başladı. Galabalıkta biri goptu geldi üçümüzün filmini çekti o halda" (s. 99).

Öyküde devamla kendi eşinin cinselliğini de çağrıştırabilecek "Karım güzel mi?" gibi bir sorunun bir başka erkeğe veya erkek imajı olan bir yapay figüre sormayı hoşgörü ile karşılayan toplum imajına uygun şu ifadeler aktarılır; "Bazen tanıdığım tanımadığım ergekler bana söz atar: 'Nassıl, garımı beğendin mi?' deyi. 'Zer şön' dirim. Gahgahayla güler" (s. 99). Bu tür bir sorunun hangi bilinçaltı ile bir erkek tarafından başka bir erkeğe sorulabileceği elbetteki daha geniş ve farklı analizler gerektirir. Ancak aslında sorunun bir ayı palyaçoya yöneltilmesi, ama bunun dahi Ökkeş'in mentalitesince sindirilemeyeceği ve bunun ona ters geldiğini nasyonal biz kültür/sosyal grubu aidiyetiyle genelleme yaparak şöyle ifade eder; "Biri bunu sana bana dise, elimiz gan olur maazallah. Bunların topu godoş be taydaşım" (s. 99). Dolayısıyla yapıtta göçmen bir işçi bulunduğu toplumun değer yargılarıyla çok farklıdır.

Taner'in "Ablam" ve "Fraulein Haubold'un Kedisi" adlı öykülerinde iki değişik pansiyoncu tiplemesiyle, Alman toplumunun iki farklı ve birbirine tamamen zıt dünya görüşünün alegorik tiplemelerine de yer verilir. "Ablam"daki pansiyoncu Frau Keller yasakçı ve ahlakçıdır; evlilik dışı ilişkilere pansiyonunda izin vermez. "Fraulein Haubold'un Kedisi"ndeki pansiyoncu Ströhleler ise bunun tam tersi özgürlükçü ve liberaldir; "Frau Keller'in pansiyonda dişi ziyaretçi kabul etmeyişini bir nevi otarşi siyaseti sayarsak, aynı çeşit bir benzetişin kolaylığına sığınarak Ströhlelere de pekâlâ Adam Simitçi diyebiliriz. Burada öyle bir liberalizm havası eserdi ki, kim kime dum duma" (Taner, 2005: 73). Ben anlatıcının kendisi olduğu Taner, makalenin 3. bölümde de anlatıldığı üzere pansiyonda kalan Fraulein Haubold'un bir Yahudi gençle odasında buluşmakta olduğunu anlatmaktadır. Aynı zamanda "SA kıtalarına mensup Hitlerci gençler" (s. 76) ile de: "Söylemeye sıkılıyorum, bir değil, iki değil, üç değil. Erkek arkadaşları manga ile gelirlerdi yukarı... Somya böyle beş altı defa gıcırdadıktan sonra işlerini bitiren itler, yine tek tek sıra halinde, ayaklarının ucuna basa basa defolur giderler" (s. 75). Yukarıda da (makalede, s. 12) belirtildiği gibi aslında Almancada "Fraulein" (sic. Fräulein yazılmalıydı) evlenmemiş; bakire kız anlamındadır ve evlenmiş/kadın ile (Frau) olan farkı vurgulamak için kullanılırdı. Latin dillerindeki matmazel-madam, sinyorita-sinyora vb. hitaplar da bu meyanda Hristiyan değerlerinin etkilediği batılı toplumların kelime hazinesindendir. 60-70'li yıllardan sonraki değişen toplum değerlerinden dolayı artık ikisi de kullanılmamaktadır ve kullanımı abestir. Çünkü Orta Çağ'dan 1940'lı yıllara dek süregelen "Bekâret Kemeri" ve "Kutsal Bakirelik" kavramları Petrarka, Locke, Spinoza, Bayle, Pindor, Pope, Hobbes, Rousseau, Descartes, Montesque, Kant, Hegel, Nietzsche, Schopenhauer vb. filozofların aydınlanmacılığıyla ortadan kalkmış, bu normun yerini yavaş yavaş "cinsel özgürlük" almıştır. Taner'in poligam ilişkide olan Haubold'a Fräulein (bakirer/kız) ön titri koyması, o günkü Almanca'nın gereği bekâr olması yanında

ve daha ziyadesi ile ince bir durum ironisi üretmek içindir; Bakirelik ifade eden bir hitap antonim; zıt ilişkileri ile donatılmış bir figüre verilerek anlatımda kinayeli bir ironi de kendiliğinden üretilmektedir. Nazi döneminde Alman toplumunda cinselliğin tabu olmasına rağmen cinsel ve ahlaksal dogmacı Hristiyan değerlerinin yanında Aryan ırkçılığı da savunan Nazi gençlerinin ideolojik savlarıyla çelişen "evlilik dışı" hatta poligam-toplu cinsel ilişkilerde bulundukları da kinaye üreten diğer bir motiftir. Nazi gençlerinin alegorisinde bu öykü motifi hem ideoloji ve gerçek çatışmasını, hem de psikanaliz teorideki toplumsal değerler kontrolü/tabularla ("süper-ego") bireysel olan "ben"in ("Id") çatışmasını ifade eder. Böylece aşırı uç ideoloji ile insanın günü gelip çelişeceği gerçeğini aktararak öykü figürlerini gülünç duruma sokmuş olan Taner, aşırılığa karşı bir sanatçı tepkisi vermiştir.

"Ablam" öyküsünde Haldun Taner Almanya yıllarındaki öğrenciliği zamanından esinlendiği açık olan ve edebiyat analizlerinde metin içeriğindeki ben anlatıcının gerçek olduğuna dair dizgelerden, öykünün yaşanmış olabileceğini varsaydığımız bir bayanın etrafında örülen olaylardan bahseder. Amerikalı bir grupla dil öğrenimi için Heidelberg'e gelmiştir bu bayan. Avluda serbest hareketleriyle dikkatini çekmiş olup, ben anlatıcıyla "Menza"da (Kantin) karşılaşırlar ve kadın "çok ekmek yiyişin"den onun Türk olduğunu anlar: "-You'r Turk, arent you? Lokmam boğazımda kalmıştı. Yutkundum. Yarım yamalak İngilizce'mle; -Evet, dedim, -nereden bildiniz? -Çok ekmek yiyişinizden. (...) -Peki ama... Siz Türklerin çok ekmek yediğini nerden biliyorsunuz?. İşte o zaman katıksız bir İstanbul şivesi ile, -Ben de Türk'üm de ondan' demesin mi?" (Taner, 2005: 55). Bu genç kadın, Türkiye Cumhuriyeti tarafından yurtdışı edilen Osmanlı hanedan ve üst yöneticilerle gönüllü olarak ülkeyi terk eden Mabeyn başkâtibi bir Türk babanın kızıdır. Cezayirli, Fransız ve Amerikalı eşlerle başından 3 evlilik geçen bu "muayyen bir milletin ferdi, olmak üzere yaratılmamışım" (s. 56vd) diyen Nice, Cezayir, Paris, New York ve Masechusset şehirlerinde yaşamış olan ve "Messelina ruhlu" (s. 63) bu kadına ısınan ben anlatıcı, nihayetinde "bütün Amerikalılar gibi çocuksu ve sentimental bir oğlan..." (s. 57) dediği kayın biraderi Hanry ile "Almanya'ya gelen her Amerikalı gibi bir kere Heidelberg'e uğramadan edememişler" (s. 57) diyerek, bayanın Heidelberg'e gelme amacını anlatır. Yazar burada Almanya'nın tarihi ve üniversite şehri Heidelberg'in önemli bir turizm merkezi olduğunu da vurgulamaktadır. Anlatıcıyı "tam yedi senedir görmedim" dediği ve "o bizden daha vatansever çıktıydı. Ankara Lisesi'nde okuyor" diye tarif ettiği erkek kardeşi Haluk'a benzeten ve kendisine "abla" (s. 58) demesini isteyen bu kadına, ben anlatıcı daha erkeksi duygularla bakar zamanla. Odasındaki "şeker kutusu" üzerindeki resme benzettiği için "daha ilk günden beri sizi çoktandır tanıyormuşum hissine kapıldım" (s. 58) dediği bu genç bayanla "zorla soktuğu" bir "sanat tarihi amfisindeki" derste el ele saatlerce kalırlar. Sıra gençlik heyecanıyla genç bayanla kaldığı pansiyona gitmeğe gelmiştir ve bahane olarak ta kendisini benzettiği "eski bir şekerleme kutusu

kapağı" (s. 59) üzerindeki resmi "hatırlamak" olmuştur. Genç bayan bu resmi çok merak etmiş anlatıcının odasına gitmişlerdir. Bundan sonra Alman modern yaşam kültüründe 1960'lı yıllardan itibaren giren liberal çağdaş yaşamda artık hiçbir değer taşımayan ve anlaşılamaz olan eski bir Alman kültürel normunun; ilişki yasağının izlerini veren şu ifadeler kullanılır; "Eve asla kadın ziyaretçi sokmayan Frau Keller bizi merdivende çatık kaşla karşıladı. Güç hal ile dert anlattık. Kapı açık kalmak şartıyla yarım saatlik bir misafirliğe lütfen rıza gösterdi. Yukarı çıktık" (s. 59).

Pansiyon sahibi Alman Frau Keller, yazarın ben anlatıcı olduğu ve 20 ile 23 yaşların arasında 3 yıl 1935-38 yıllarında Almanya, Heidelberg Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesinde öğrenim gördüğü yıllarda kaldığı pansiyonlardaki bir gerçek kişinin izdüşümüdür. Öykülerini gerçek yaşam kesitlerinden alıp bir ressam gibi onu ebedileştirmenin, kendi "hikâyecilik" anlayışı olduğunu bir röportajında açıklamıştır Taner; "Yapaya tahammülüm yoktur. Manirizm, cambazlık, fazla ustalık, soyuta fazla kaçış hevesimi kaçırır" (Aktan, 1969: 165) der. Hikâyeyi hayatın "tuvale" yansıtılmış şekli olarak kabul ederek ekler; "İyi hikâye de budur işte. Bir hayat kesitini ebedileştirmektir" (Aktan, 1969: 165). Taner bu gerçeğe dayalı anı öyküsünde, Germenlerin Gotlarla başlayan Hristiyanlığı kabul ettiği MS 5. asırdan 1960'lı yıllara dek Alman toplumunda süregelen din kurallarına bağlı yaşam şeklinin, yani evlilik dışı ilişki yasağının da içinde bulunduğu; evlenene dek Meryem ana idolüne uygun olarak bakire kalma, gayri meşru ilişkiye girmeme ve hele hele çocuk yapmama ve devlet ve kilise kurallarına karşı gelmemeyi de içeren bir hayat tarzını da aktarmaktadır. Gelenekçi Alman toplum yapısında sanayileşme çağı olan 19. yy. evveli aristokrasi ve feodal prensliklerin malı gibi görülen halk tabakaları İncil ön sürülerek itaate zorlanmış, kural dışı hayatlar kilise yardımıyla da cezalandırılmıştır (Kocka, 1987: 244). Çünkü İncil evlilik dışı ilişkiyi yasaklamıştır; "Hayâsızlığı engellemek için her kadının kendi erkeğine, her erkeğin kendi kadınına sahip olması gerekir" (İncil, Korintoslular 1, 7-2) Yine Yeni Ahit Efesliler 5, 22, 23, 24'de kadınların erkeklerine tüm konularda itaat etmesini tanrıya itaat saymıştır.

19 yy. sanayi devriminden sonra feodal beylerin ve 1871 sonrası Prusya devletinin sadık tebaası artık kapital sahipleri ve büyük burjuva sınıfının işçisi olduğundan, dayatanlar değişmiş ancak dayatılanlar ve dayatma enstrümanları aynı kalmıştır. Prusya İmparatorluğu yasaları olarak ta bilinen II. Wilhelm'in sosyal hayatı denetleyen ve evlilik dışı ilişkileri de yasaklayan kanunları, bu konunun edebiyat ve basında işlenmesine sansürler getirmiş, buna uymayanlar cezalandırılmışlardır. Bu kanunlar Alman kültür tarihinde „sadece kral ve ailesini öven sanata izin veren Wilhelminizm" (Fähnders,. 1988: 121) adıyla tanımlanmıştır. „Kayzer Wilhelm'in kendisinin de ‚örnek aile' yaşantısı sürdüğü" propaganda edilip, halk tabakasından „ahlaklı yaşam" istenmiştir (Kramer, 1971: 28). Kramer'e göre din enstrümanı sadece göstermelik ve yüzeysel olarak toplumdaki serbest hayatı ve

dolayısıyla da düşünceyi yasaklamaya yönelik olan „riyakâr uygulamalardı" ve Alman elit kesimde ve bürokraside inançsızlık had safhada olmasına rağmen „göstermelik ahlakçılık" revaçtaydı (Kramer, 1971: 62-64). „Burjuvazi ailelerin genç erkeklerinin evlilik öncesi deneyimleri için hizmetçi kızlar kötüye kullanılır, ancak hamile kalmanın en küçük emaresinde işten kovulurlardı" (Kocka 1987: 244). Dönemin „Alman Ceza Yasası 218. Maddesi" de kürtajı yasaklamıştı. Devlet kiliseye bağlı olmasına rağmen Hristiyanlıkta yasak olan kürtajı sonradan resmileştirmiş, işinden olan halk kitlelerinden bayanlar toplumda fahişelik yapmaya zorlanır olmuştu (Kocka 1987: 244-50). Kayzer Wilhelm II yasaları sadece "milliyetçi tarihi dram eserleri" takdir ederdi, "Ulusun kutsal değerlerini incitecek ve halkın 'sağlıklı ruhunu' zedeleyecek" şeylerden tiksinirdi ve „zevk düşmanıydı" der Kramer (1971: 225).

Bu tür yukarıdan aşağı toplumsal tasarımın amacı ilk kez 1871'de bütünleşmiş "tek ve merkezi bir milli devlet" (Rosenbaum, 1982: 481) olan Almanya'yı devam ettirmenin yolunun sağlıklı bir aileden geçmesi olduğuna inanılmasıdır. Bu yüzden okul, kilise ve devlet kurumları halkın Hristiyan değerlere göre "ahlaklı" yaşamasını ön koşuyordu. Vatikan İncil'in de yasakladığı zinanın dışında, Katolik halk tabakalarının arasında yasal evlilik içinde bile „etsel zevki duyumsamayı" yasaklamış; "Arınmış Tanrı ve insan sevgisi için cinselliğin reddi ve bastırılması" talep edilmiştir" "apage" (Feichtinger, 1993: 65). „Bu meyanda Papalık (Katolik dünyası için) sadece evli çiftler arasında meşru olan cinsel birleşme sırasında „gereksiz dokunmalardan" men etmiş, hatta „tenlerin dokunmaması için kalın gecelik bile önermiştir" (Schenk, 1987: 56vd). Bu teorik yasaklar ve Hristiyanlık dogmaları en başta yöneticiler tarafından deliniyor ancak alt tabakadan isteniyordu. Büyük burjuva sınıfı ya da elit tabakadan bir kadın evlilik dışı "günah" ve aileye "yüz karası" olacak hamilelik yaşadığında "evlilik dışı hamile kalan genç soylular sahte isim altında resmi doğumhanede çocuklarını aldırıyorlardı" (Weber-Kellermann, 1988: 107). Ancak halk tabakasından biri hamile kalırsa ya sevgilisiyle acilen evlenmek ya da toplumun sosyal ve ekonomik yaptırımlarına düçar kalmayı göze almalıydı. Orta Çağ'dan beri Avrupa toplumunda mazisi 11. ve 12. asra dek giden Avrupa üniversitelerinde kadının okuma hakkı bile Protestan Kadınlar Birliği (Der Evangelische Frauenbund) ve Katolik Birlikleri'nin (Die Katholikentage) çabalarıyla ancak 1900'den sonra verilmiştir (Kramer, 1971: 153). İncil, 1. Kor. 7, 4'de kadınların erkekleri „baştan çıkardığı" ile suçlandığı görülmektedir. Martin Luther'e dek Roma (Vatikan) Katolik Mezhebi'nde de erkeklere zina suçuna göz yumulurdu. İlk kez Martin Luther (1483-1546) ile „zinanın erkeklere de kadın kadar yüz kızartıcı ve cezalandırılası bir suç" (Schenk, 1987: 63) sayılmasına rağmen, kurduğu Protestan kilisesinde dahi günah keçisi kadın olmuş ve „Hristiyanlıkta her alanda erkek egemenliğini ve kadının daha az değerli olduğunu sağlamlaştırmıştır" der Schenk (1987: 57vd). Özellikle 1500-1800 arası Protestan kiliseler de cinselliği „kendine görev addetmiş (...) zevk ve illegal ilişkinin her şekliyle mücadele etmiştir" (Schenk, 1987: 62)

Tüm halk kitlelerini denetim altında tutan ve daha sonra halkı Nasyonal Sosyalizm'in iktidarına dek götüren Alman toplumsal eğitimi ve asilzade sınıfın elinde bulunan parlamento eliyle "topluma önce milliyetçilik pompalandı" diyor Kühnl (1971: 63). "Kitleleri körü körüne bağlılığa" (Engelmann, 1982: 252) hazırlayan araçlardan diğer ikisi ise askeri eğitim ve kiliseydi; "Luteryan Kilise de Prusya elitleri ve onlardan etkilenen bürokrasi tarafından devletin önemli ruh masajı aleti yapıldı (...) Devlet içinde memurlardan düzenli olarak 'sağlam inançlı' olduklarını belgeleyen dini ayinlere ve kilise aksiyonlarına katılmaları istendi ki, bu çoğu zaman riyakârlık ve görünürde dindarlığa neden oluyordu" (Engelmann, 1982: 246). Sanayileşme ile geleneksel yüksek okul okuma ayrıcalığına elit asil sınıfın yanında, çocuklarını öğrenim boyunca finanse edebilecek kapital sahibi sanayiciler ancak sahip olmuş „geniş halk kitlelerinin (...) genel eğitimi (...) bu arada oldukça yetersiz gelişmiştir" (Engelsing, 1983: 160). Hegel'den beri Alman filozofları tarafından işlenen „Alman İdealizmi" unsurlarından; düzen, çalışkanlık, dakiklik ve tutumluluk Alman vatandaşların idealleri haline getirilmiş ve artık bu eğitimle "sebat, gayret ve tabi ki egoizmlerini göstermişlerdir" (Kramer, 1971: 58). Mann'a göre sanayi toplumunda „çılgınca bir sahip olma aç gözlülüğü, halkın geniş kitlelerini ve aristokrasiyi kaplamıştı" (Mann, 1958: 400) ve bu gelenek Taner'in gözlemlediği Almanya'da hâlâ hüküm sürmekteydi. Böylece „Endüstri Büyük burjuvası (...) ekonomik güce erişmiş ve kendini normal halktan böylece ayırmıştır (....). Toplumsal piramidin üstlerine çıkabilmek için çaba gösteren büyük burjuva, elit gruba aidiyeti ispatlayacak bir yaşam biçimini hedeflemiştir" (Grundmann, 1970: 243). Bu çaba elbette ki Prusya devlet elitinin enstrümanları yanında bireysel hayatı ekonomik ve mesleksel yaşam içinde manipüle etme standardı da üretmiştir ki; "ahlaklı yaşamayan işini kaybeder" parolasıyla yürümüştür. Bu eğitim ve devlet politikaları modern Federal Alman Cumhuriyeti'nin kurulmasına dek (23 Mayıs 1949) sürmüştür.

Hikâyelerini ironi deyiş (üslup) ile yazan Taner'in "Ablam" öyküsündeki yasakçı pansiyoncu kadın tiplemesi Avrupa kültür tarihinin derinliklerini bilmeyenler için şaka sanılabilir; ben anlatıcı bayan arkadaşıyla zar zor çıktığı odasında "kapı açık kalmak şartıyla yarım saatliğine bir misafirliğe lütfen rıza gösterdi" der (Taner, 2005: 60). Ancak yukarıda kısaca kültürlerini "1960 Cinsel Devrimi"ne dek devam ettiren Alman toplumlunun alegorisi olan bu pansiyoncu kadının evli olmayanları odalara bırakmamasının sosyo-kültürel gerekçeleri ortadadır. Dolayısıyla Alman halk tabakasını temsil eden bu kadın tiplemesi, kahramanları odalarında yasakçı kültürel bir zihniyetle yalnız bırakmamakta ve takip etmektedir; "İkide bir, yüz kiloluk bir ikaz sembolü gibi dışarıda dolaşıp duran, gelip gelip kapıdan içerisini gözetleyen pansiyoncu karıya boş vererek biraz daha oturduk" (s. 60). Haldun Taner insanın en güçlü içgüdüsü olarak cinselliği gördüğünden kahramanlarının hayatındaki bu özeli yapıtlarında hep dile getirir. Aktan'ın bir röportajında yazara yönelttiği cinselliğin "hikâyede, romanda kullanılması tarzı

sürekli bir tartışma konusu" olması konusundaki sorusuna Taner'in yanıtı şöyledir;

"(Cinsellik) hayatın, gerçeğin bir parçasıdır, özüdür hatta. Es geçilemez. Hayattan soyutlanamaz. Eski edebiyatçılar edebiyat edepli olmalıdır derlerdi. Edebiyat gerçekçi olmalıdır bence her şeyden önce. Ama bazı yazarlar açık saçıklığı ilgi oltası sayıyorlar. Yahut kendi komplekslerini böyle boşaltıyorlar. Ben her şeyde belli bir dozu kollamaktan yanayım. Kaldı ki ölçü, her şeyi daha etkili yapar" (Taner 1999'dan: 177).

Aslında Emre Kongar'ın deyişiyle "evrensel ile ulusalın kesiştiği noktaları yakalamış" olan Taner (Taner, 1999c'den: 181) bu zengin cinsellik motifleri ile yapıtlarında evrensel bir konu hazinesi yakalamıştır. Bu konuyu da olay örgülerine katarak evrenselliği yakalamıştır.

5. SONUÇ

Taner'in yazın örgüleri içerisinde Almanlar ve Almanya ile ilgili imgeler Türk figürlerinin ön planda olduğu öykü art alanları için zengin motifler sunmaktadır. Yazar öykülerindeki kurgular üzerinden bizzat yaşayarak gözlemlediği Nazi Almanya'sının ideolojik ırkçılığı ve yabancı düşmanlığı yanında, Nazi sonrası modern Cumhuriyet Almanya'sında ki yabancı göçmen sevmezliğin ipucu göstergelerini de yansıtır. Alman toplumunun göçmen Türk işçilere karşı gösterdiği refleksleri; hoşgörüsüzlük, dışlama, sevgisizlik, komşuluk etmeme ve aşağılama gibi ana motiflerle Türk figürler aracılığıyla gönderir. Dolayısıyla öykülerin izleği Alman toplumunun kâh dolaylı kâh direk Türklere (yabancılara) karşı olan tutum ve davranışlarının Türk figürlerce alımlanmasından oluşuyor. Olay örgüleri, tümceler, iç monologlar ve kavrayışlar çevreninde eşgüdümlü bir yabancı istemezlik, dışlama, hor görü, hoş görüsüzlük ve yabancılaştırma konu motifleriyle metnin art alanından ön alanlarına gözlem, mizah ve yergi ile karışık verilmektedir. Taner'in bu makalede Türk figürlerdeki Alman imgesi özelinde analiz edilen kısa öykülerinde yabancıları sevmeyen, onları hor ve hakir gören Almanların yanında, tepki olarak kendilerini onlardan iyice dışlayan göçmen Türklerin Almanları ötekileştiren ve onlardan uzak durmayı tercih eden olumsuz yönleri de sergilenmiştir. Bunun yanında öykülerdeki Türk figürlerin geleneksel hoşgörülü ve sevecen olmaları daha rasyonel bir sanayi toplumu olan Almanlarla olan uyum problemlerini çözmeye yetmemektedir. Taner, Almanya'daki yaşam gerçekleri içindeki karşılıklı, iki uluslu ve iki farklı kültürlü bu toplum ilişkilerinden ortaya çıkan Alman imgelerini yapıtlarındaki göndergeleri ile okuyucuya sade ve ironik bir deyiş (stil) kullanarak, Doğan Hızlan'ın tarifiyle "ince alaylı bir dille" (Taner 1999c'den: 184) yansıtmaktadır. Yazın ürünlerinde iki toplumun da olumlu ve olumsuz yönlerini sanatçı duygusallığı ile eleştirip hicvederek, yalın anlam ilişkili doğalcı anlatım deyişi ile okuyucuya insanın insan olduğu için sevilmesi gerektiği mesajını da bu arada vermek istemiştir.

KAYNAKÇA

Akpınar D. N. (1997). *Das Türkenbild in deutschsprachigen 'Newen Zeitungen' aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhundert,* Doktora Tezi, Adana.

Aktan_A. (1969), "Taner: Niçin Hikâye" (Röportaj), s. 157-179, içinde: Taner, H. (1999c). **Yalıda Sabah, Bütün Hikâyeleri 4,** Bilgi, İstanbul.

Anday, M. (1984). **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Ocak 1984.

Aybet, G. Ü. (2002). Barok Devrinde İngiltere'de Türk Kültürü, içinde: **Türkler**, 21 Cilt, Editörler: Güzel, C. H., Çiçek K., Koza S., Cilt 11, s. 934-943. Yeni Türkiye, Ankara.

Bardakçı, M. (2005). "Enver Paşa'dan Eşi Naciye Sultan'a Aşk ve Siyaset Mektupları" **Hürriyet Gazetesi**, 5 Temmuz.

Beydilli, K. (1984). 1790 **Osmanlı-Prusya İttifâkı. Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Bowen, W. (2002). "Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı: Taraflı Fakat Savaşmayan Ülke" (Çev: M. E. Baysal), **Türkler**, 21 Cilt, Editörler: Güzel, C. H., Çiçek K., Koza S., Cilt 16, s. 803-812, Yeni Türkiye, Ankara.

Cebeci, U. (1983). **Haldun Taner**, Hürriyet Gazetesi, 15 Aralık 1983.

Çalık, R. (2002). "Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)", **Türkler**, 21 Cilt, Editörler: Güzel, C. H., Çiçek K., Koza S., Cilt 16, s. 813-822, Yeni Türkiye, Ankara.

Çelikkol, A. (2002). **Tarih Psikiyatri Divanında, Psikolojik Tarih, Deneme**, S. İ, İstanbul.

Engelmann, B. (1982). **Wir Untertanen. Ein deutsches Antigeschichtsbuch**, Frankfurt a./M.

Engelsing, R. (1983). **Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Deutschlands**, 3. Auflage, Göttingen.

Erden, A. (2006). "Haldun Taner Öykülerinde Yazınsal İletişim - Deneysellik – Yaratıcılık" **Metafor Öykü Dergisi**, 14/1/2006. (kaynak: http://oykuleroykuculer.blogcu.com/192691/)

Fähnders, W. (1988). "Alles zum Ruhme Zarahustras. Zur Liteartur der Jahrhundertwende", in: **Fin de Siecle**, 100 Jahre Jahrhundertwende mit Beitrag von G. Arnomski, 1. Auflage, 1988, S. 120-127.

Feichtinger, B. (1993). "Sexualität/Liebe: Antike", in: P. Dinzelbacher, **Europäische Mentalitätsgeschichte. Hauptthemen in Einzeldarstellungen**, S. 54-70, Stuttgart.

Frei, N. (2005). **Führer Devleti. 1933-45 Nasyonal Sosyalist Egemenlik**, (Çev: A. Kanat) Politikas, İzmir.

Gencer, M. (2002). "Osmanlı-Alman Münasebetleri Çerçevesinde Şark Meselesi", **Türkler**, 21 Cild, Editörler: Güzel, C. H., Çiçek K., Koza S., Cild 13, s. 34-39. Yeni Türkiye, Ankara.

Gencer, M. (2003). **Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhu, 1908-1918 Dönemi Türk - Alman İlişkileri ve Eğitim**, İletişim, İstanbul.

Göktürk, A. (1988). **Okuma Uğraşı, Yazın Metninin Kavranışında Okur-Metin-Yazar**, 3. Baskı, İnkilâp, İstanbul.

Grundmann, H. -Hg.- (1970). **Handbuch der deutschen Geschichte**, 9. Auflage, Bd.3. Stuttgart.

Hazard, P. (1994). **Paul Hazard'dan Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme**, 2. basım, (La crise de la Conscience europêenne)., Erol Güngör (yay.), Ötüken, İstanbul.

İncil

Kaplan, M. (1997). Hikâye Tahlilleri, 6. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Keleş, N. (**2003**). "Türk Dili ve Kültürünün Alman Dili ve Kültürüne Etkileri", **Milli Folklor, Uluslararası Dergi, Cilt 8, Yıl 15, Sayı Bahar 57, s. 119-130, Ankara.**

Kocka, J. (1987). "Bürgertum und Bürgerlichkeit als Probleme der deutschen Geschichte vom späten 18. zum 20. Jh.", in: Dersb.: **Bürger und Bürgerlichkeit im 19. Jh.** Göttingen.

Kramer, H. (1971). **Deutsche Kultur, Zwischen 1871 und 1918**, Frankfurt a./Main.

Kula, O. B. (1992); (1993);(1997). **Alman Kültüründe Türk İmgesi** I; II; III, Gündoğan, Ankara.

Kula, O. B. (2002). **Batı Düşününde Türk ve İslam İmgesi**, 1. Baskı, Büke, İstanbul.

Kula, O. B. (2006). **Avrupa Kimliği ve Türkiye**, 1. Baskı, Büke, İstanbul.

Kutay, C. (2000). **Dünya! Türk'e Borcunu Öde!** Kişisel Yayınlar, İstanbul.

Kühnl, R. (1971). **Formen bürgerlicher Herrschaft. Liberalismus-Faschismus**, Hamburg.

Mann, G. (1958). **Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts**, Frankfurt a./M.

McNeill, H. W. (1989). **Dünya Tarihi** (Çev: A. Şenel), 10. Baskı, İmge, İstanbul.

Ortaylı, İ. (2002). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, 3. Baskı, İletişim, İstanbul.

Özbek, Y. (2005). **Post-modernizm ve Alımlama Estetiği**, 1. Baskı. Çizgi: Konya.

Plessner, H. (1992). **Die verspätete Nation: Über die politische Verführbarkeit bürgerlichen Geistes**, 4. Auflage, Suhrkamp, Frankfurt a/M.

Rathmann, L. (1982). **Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girirşi**. (Çev): Ragıp Zarakolu. Belge, İstanbul.

Rosenbaum, H. (1982). **Formen der Familie. Untersuchungen zum Zusammenhang von Familienverhältnissen, Sozialstruktur und sozialem Wandel in der deutschen Gesellschaft des 19. Jahrhunderts**, 1. Auflage, Frankfurt a./M.

Schenk, H. (1987). **Freie Liebe - wilde Ehe. Über die allmächtige Auflösung der Ehe durch die Liebe**, München.

Soy, B. H. (2002), "II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdulhamid", **Türkler**. 21 Cilt, Editörler: Güzel, C. H., Çiçek K., Koza S., Cilt 13, s. 25-33, Yeni Türkiye, Ankara.

Şener, S. (2003). **Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı**, Dost, İstanbul.

Taner, H. (1993). **Berlin Mektupları**, 2. Basım. Bilgi, İstanbul.

Taner H. (1999). "Şeytan Tüyü", **Bütün Hikâyeleri 4**, Bilgi, İstanbul.

Taner H. (1999b). "Sancho'nun Sabah Yürüyüşü, "**Bütün Hikâyeleri 3, Onikiye Bir Var,** 5. Basım, Bilgi, İstanbul.

Taner H. (1999c). **"Yalıda Sabah", Bütün Hikâyeleri 4**, 4. Basım, Bilgi, İstanbul.

Taner, H. (2005). "Ablam". **Şişhaneye Yağmur Yağıyordu, Bütün Hikâyeleri 2**, 8. Baskı, Bilgi, İstanbul.

Taner, H. (2005). "Eczanenin Akşam Müşterileri", **Şişhaneye Yağmur Yağıyordu, Bütün Hikâyeleri 2**, 8. Baskı, Bilgi, İstanbul.

Taner, Haldun, (2005). "Fraulein Haubold'un Kedisi", İçinde: H. Taner, **Şişhaneye Yağmur Yağıyordu, Bütün Hikâyeleri 2**, 8. Baskı, Bilgi, İstanbul.

Tepekaya, M. (2002). "Osmanlı-Alman İlişkileri. (1870-1914)", **Türkler**, 21 Cild, Editörler: Güzel, C. H., Çiçek K., Koza S., Cild 13, s. 40-56, Yeni Türkiye, Ankara.

Tosun, N. (2007). **Bir Hayat Projesi Olarak Mutluluk: Haldun Taner Öykücülüğü**, http://www.edebistan.com/?p=514.(1 Tem. 2007).

Turhan, M. (1994). **Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik,** İFAV, İstanbul.

Volkan, V. D. (1999). **Kanbağı, Etnik Gururdan Etnik Teröre**, Bağlam, İstanbul.

Weber-Kellermann, I. (1988). **Frauenleben im 19. Jahrhundert. Empirie und Romantik, Biedermeier, Gründerzeit,** 2. Auflage, München.

Yalçın, S. D. (1995). **Haldun Taner'in Hikâyeleri ve Hikâyeciliği**, Bilgi, Ankara.

Yıldız, N. (2002). "İngiliz Yaşamında Türk İmgesi ve Etkileri", **Türkler**. 21 Cilt, Editörler: Güzel, C. H., Çiçek K., Koza S., Cilt 13, s. 921-933. Yeni Türkiye, Ankara.

Yıldız, N. (2002b). "İngiliz Kültüründe Osmanlı Etkileri", **Türkler**. 21 Cilt, Editörler: Güzel, C. H., Çiçek K., Koza S., Cilt 15, s. 564-580. Yeni Türkiye, Ankara.